

Eirik Andreas Langøy Brattsti

Norsk Keisertid

En innføring i Keiser Wilhelm IIs
Norgesreiser i årene 1889 - 1914

Mai 2020

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Bacheloroppgave

2020

Eirik Andreas Langøy Brattsti

Norsk Keisertid

En innføring i Keiser Wilhelm IIs
Norgesreiser i årene 1889 - 1914

Bacheloroppgave
Mai 2020

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Norsk Keisertid

Eirik Brattsti

¹ Forsidebilde: Husmannfolket på Hjertøya og Keiser Wilhelm II, Molde. 1892. Av Signy Haraldsen.

Innledning

Overgangen til det nittende århundre markerer videreføringer og nyvinger, en lang utvikling gikk stadig fortere med nye ider, nye verdier og ideologiske og nasjonale omveltninger både politisk og sjelelig. Samfunnets vesen endret seg nærmest over natten. Periodens bakteppe er motsetningene mellom nytt og gammelt: Avsky, usikkerhet og fremmedgjøring i møte med det nye ukjente industrialiserte samfunnet på den ene siden, som blir kontrastert med bølgen av håp, optimisme og ambisjoner muliggjort av menneskets stormende fremskritt på den andre siden. Det er i denne stormende perioden at mange av vestens største poeter og diktere finner sin inspirasjon. I Norge resulterer disse uttrykkene om menneskets møte med den nye hverdagen med skapelsen av klassikere; *Sult*, *Et Dukkehjem* og *En folkefiende* er alle gripende fortellinger om menneskets møte med det nye samfunnet.²

Den politiske debatten i Skandinavia var rettet mot unionen mellom Sverige og Norge, og sistnevntes stilling og plass i den.³ I Det store Europeiske bildet kan unionskrisen sees på som en detalj, den ble både i samtiden og ettertiden overskygget av større internasjonale kriser. Marokkokrisen med Algecirkonferansen eller den russisk-japanske krig i det fjerne Østen, er alle hendelser av større betydning for stormaktene ute i verden. Men likevel ble krisen lagt merke til av stormaktene som ikke ønsket en væpnet konflikt i nord som ville skape enda mer urolighet i en allerede anspent internasjonal situasjon,⁴ samtidig viser Björkö-Møtet mellom Keiser Wilhelm II av Tyskland og den russiske Tsaren Nikolaus II at stormaktene hadde sine interesser i Norden også.⁵ Etter unionskrisens klimaks og endelige oppgjør i 1907, ble det fort forstått at Skandinavia var stabilt og krisen avverget. Tross dette tilspisser konkurransen blant stormaktene seg stadig, og i 1914 utløses den store katastrofen.

En varm sommerdag den 25. Juli dette året, suser en velkjent yacht ut av Sognefjorden før den vender sørover nedover norskekysten. Hadde man stått ved

¹ Illustrasjonsbilde: *Husmannfolket på Hjertøya og Keiser Wilhelm II, Molde. 1892.* Av Signy Haraldsen. Hentet med tillatelse ved e-post med Arkivansvarlig K.S. Fåne, digitalt Museum, Romsdalsmuseet. Avbildet ser vi skipene S.M.Y Hohenzollern II, *Seiner Majestät Yatch*; Keiserens lystskip. Denne Yatchen var den andre bæreren av det prestisjefylte navnet til keiserens dynasti. *SMY Hohenzollern II* ble brukt på alle reisene etter 1893. Akterut for yatchen finner vi det forventede militærfølge som alltid fulgte hakk i *hæl* (eller: *hekken*), denne gangen er det krigsskipet SMS Nirbe. De mindre skikkelsene på sjøen mellom skipene er lokale som ror ut for å hilse keiseren, et vanlig syn langs kystbyene i *keisertiden*. Dette bildet ble tatt av Eilert Dahl og Kenneth S. Fåne, Konservator og Arkivansvarlig ved Romsdalsmuseet, forteller om hvordan Eilert Dahl sendte noen av bildene til Tyskland for å få lagt fargestrykk av dem. Prosessen er lik den ved framstillingen av glandsbilder – bildet er derfor ikke et håndfarget bilde som var typisk for denne perioden.

² Nordbø, Bjørge, Erik B. Hagen, Hans H. Skei og Øystein Rottem. «1850-1875: Mellom Romantikk og realisme» og «1875-1890: Det moderne gjennombrudd,» *Store norske leksikon*, Sist oppdatert 5. Mars 2019, https://snl.no/Norges_litteraturhistorie; Baumgartner, Walter. *Den Modernistiske Hamsun: Medrivende og frastøtende* (Oslo: Gyldendal, 1998.), 55; Neloska, Mariyana. «Knut Hamsun i en modernistisk kontekst: En sammenliknende analyse av Sult og Ringen sluttet.» (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo, Høst 2011), 28.

³ Sven G. Holtsmark, red, et al., *Stormaktene, Sverige og Norge 1905-1907: Fra Konsulatsak til integritetstraktat* (Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2006), 9-10.

⁴ Holtsmark et al., *Stormaktene, Sverige og Norge*, 51-2, 116.

⁵ Ibid, 13-4.

sjøkanten på Balestrand idet skipet seilet av gårde ville man sett en gyllen ørn på hekken til yachten, som kastet et siste blick innover de norske fjordene, «*S.M.Y. Hohenzollern*» vendte ut av de norske fjorder for aller siste gang. Keiser Wilhelm II reiser i Norge var brått en saga blott, men hva slags saga var skrevet og hvilken rolle hadde keiseren i den? For å svare på dette må man redegjøre for tidens omstendigheter, og ikke minst keiseren.

⁶ Illustrasjonsbilde: Keiser Wilhelm II.

arbeidsoppgaver som keiser i det nittende- og tyvendeårhundre er ytterst preget av denne keiserens dualitet, parlamentarismen og liberale bevegelser innad i Tyskland og i Wilhelms egne interesser. Wilhelm var fra sin kroning i 1888 til sin abdikasjon i 1918, statsoverhodet i ett av verdens mektigste land.

Så da undres man hvorfor han i en periode på 25 år nesten uten unntak besøkte det lille kongeriket Norge i Europas periferi hver sommer fra 1889 til 1914. Og i bakgrunnen av hver eneste krise, konflikt og politisk utvikling, vekker Keiserens interesse i Norden mistanke og oppsyn. Keiserens bruk av '*Persönlichen Regierung*' drøftes som ett uttrykk for Wilhelms påtatte rolle og ansvar i det nittende århundre, og hva hans ambisjoner og hensikter egentlig var med cruise-reisene,

I 1888 fikk Tyskland sin tredje og siste keiser i Wilhelm II, bare 29 år gammel ble han hyllet keiser og tokk en gammel rolle med lange tradisjoner inn i en ny tid. 1888 blir kalt tre-keiser året i tysk sammenheng fordi det unge keiserriket hadde tre keisere dette året; Først (døde) keiserrikets første keiser, Wilhelm I, 9. Mars 90 år gammel. Han ble etterfulgt av sin sønn, keiser Friedrich III, som var dødssyk av kreft allerede før han tok tronen. Han regjerte med liten handlekraft og etter bare 99 dager døde han 15. Juni samme år. Dermed hoppet kronen effektivt over en generasjon som hadde mange ettervirkninger for hva slags politisk og kulturelt grunnlag Wilhelm ble kronet med. Hans foreldre liberale foreldre stod i sterk kontrast med hans tradisjonelle og konservative bestefar og oppdragelsen han fikk i de likesinnede prøyssiske kretser.⁷ Wilhelm IIs rolle og

⁶ Illustrasjonsbilde: Marcus-Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket. Wilhelm II, Fotografi: 1906, Ubb-bs-fol-01593-010-b, BS-samlingen, Universitetet i Bergen, Bergen, Norge.

⁷ Bismarck and the development of Germany, III, *The period of fortification, 1888-1898*, 3 vol (USA New Jersey Princeton University Press 1990), 302.

Nordlandfahrt, eller *Nordlandreisen*.⁸ Her har vi flere aspekter som dekker politiske, diplomatiske og personlige interesser. For å få kontekst og overblikk over denne perioden er det anvendt sekundærlitteratur fra tyske, norske og engelske akademiske miljø. Et utvalg av primærkilder bearbeides for å argumentere for kontinuitet hos keiserens rolle og hans opphold i Norge. Disse primærkildene er ofte journaler, dagbøker eller fotografier som står tydelig frem som et merke og taler for sin tid.

Flere år med besøk i norske fjorder har etterlatt seg mange spor. For å komme fram til en konklusjon skal oppgaven se på keiserens reisefølge til Norge, hvor keiseren besøkte, seremonier han deltok og arrangerte i Norge, det politiske i Norge sett parallelt med utviklingen i Europa. Hele veien ser man også på hvordan keiserens besøk i Norge ble mottatt og tolket av det norske folket. Utenlandske regjeringer og offentligheten i forskjellige Europeiske land fulgte med keiserens reise, steg for steg.

Gjennom oppgaven redegjøres det for om keiser Wilhelm II's gjøremål i Norge er en refleksjon og videreføring av hans selvantatte rolle i Keiserriket i møtet med en ny tid med stadig større understrømmer av parlamentarisme og liberalisme. Hans handlinger i Norge og Tyskland følger samme mønster og stemmer overens med den personligheten som flere tiår med forskning og biografier understreker keiser Wilhelm II. Keiserens norgesreiser er fascinerende og det oppstår flere interessante hendelser, alt fra hvaljakt med krigsskip i Nord-Norge, seremonielle velkomstfester i bygdene langs kysten, selv de minste langs ruten hans, til større hendelser som krisehjelp ved bybrannen i Ålesund og restaureringsbidrag til Nidarosdomen. Wilhelm var en mann av sin tid og markerer i Norge en periode som neppe vil gjenta seg, fra 1889 til 1914 var det virkelig en *keisertid* i Norge med Wilhelm II som årlig gjest, mens Europa stadig nærmet seg avgrunnen.

⁸ Mombauer, Annika og Wilhelm Deist. *The Kaiser: New research on Wilhelm II's role in Imperial Germany* (Cambridge: Cambridge University press 2003), 143.

Innholdsfortegnelse

0. Innledning

1. Oppsummering og problemstilling

- 1.1 Teori og metode

2. Ny tid og Ny Retning

- 2.1 Generasjons hoppet: Tre-Keiser Året 1888
- 2.2 Myten om Keiserriket: prøyssisk fortid og tysk fellesskap
- 2.3 Keiser Wilhelm II: *Métier du Roi* og personlig politikk
- 2.4 Ørnens flukt i fjordene

3. Nordlandsfarten i det store Europeiske bildet

- 3.1 Ombord «*S.M.Y Hohenzollern*»
- 3.2 'Marinestützpunkt Norwegen' – som brikke i Europaspillet
- 3.3 Politiske rammer: Unionskrisen

4. Fra Keiser til Konge

- 4.1 Diskurs og opinion: Folkets keiser
- 4.2 Balholm-festene: Kongens keiser?

5. Konklusjon: Arven fra keisertiden

1. Oppsummering og problemstilling

Oppgavens geografiske avgrensning er til Norge. For å avgrense kildeomfanget og forbedre oppgavens fokus skal norske forhold betone oppgaven. Dette utdyper oppgavens vinkling, som er på det norske samtidsperspektivet. Tidsrommet avgrenses til sommerhalvåret - tiden keiseren var mest aktuell og aktiv i Norge – fra 1889 til 1914. Tidsavgrensningen er relevant for europeisk historie og markerer en periode med store politiske tilspisninger som resulterer i viktige interessekonflikter som keisertiden i Norge skal forstås i lys av. Keisertidens høydepunkt, og selve kronen på keiserkulten, er Balholm-festene i 1913 når keiseren bærer det norske folk to gaver; den kolossale Fridtjovstatuen og Kong Bele-statuen. Hvordan påvirker utviklingen i Europa norgesreisene? Er det noen korrelasjon og kausalitet mellom Norgesreisene og med Tysklands og keiserens ambisjoner? Lar de store linjene seg komme til uttrykk i Norge, eller foregår norgesreisene uavhengig av maktspeilet så langt keiserens rolle tillot dette?

Problemstillingene er aktuelle fordi rasjonelle fordommer tilsier at en neppe kan skille politiske intriger og ambisjoner fra privatlivet, særlig ikke når den omtalte personen er øverste leder for en av Europas fremste nasjoner i en konkurransepreget epoke uten like. Likevel er det på grunn av ettertidens erindringer og gjenfortellinger om keiserens gjøremål og karakter i Norge, både i faglitteraturen og allmenheten, grunnlag for en nyansert vurdering av tyske fortjenester ved norgesreisene. De første uttalelsene om norgesreisene beskriver dem som avkoblingsreiser for å gi keiseren ro og hvile. Men, tenker den observante, slik avkobling kan oppnås i varmere strøk, i 'viktiger' land, med tanke på maktspeilet i Europa, hvor keiseren kan virke som diplomat for Tyskland. Så hvorfor ble lille Norge i utkanten av Europa valgt hvert eneste år? Dette har opptatt folk både i samtiden og ettertiden (denne oppgaven inkludert). Årsakene til at det ble Norge er mange og antagelsene like så, alt fra politiske og diplomatiske, til det rent nytelsesbegrunnede har blitt lagt frem. Norge var urgermanias ånd ivaretatt og den skulle stimulere en åndsvekkelse for keiseren, og ved forlengelse alle tyskere, ved å kjenne til den ville tyskere kjenne til sitt eget folks fortid.⁹ Norges langstrakte kyst kunne være et springbrett eller fengsel for Tyskland, avhengig av *Hochseeflottens* styrke, som keiseren selv sa «vår fremtid ligger på vannet!»¹⁰

Avvik fra avgrensningen er for å introdusere relevant informasjon som utdyper forståelsen av keisertiden. Hendelser i utlandet kontrasteres og sammenlignes med det som skjer i Norge. Slike 'periodeavvik' begrunnes ettersom de diskuteres i oppgaven, blant avvikene er redegjørelser om oppgavens sentrale skikkelse, keiser Wilhelm II. Hva var keiserens rolle i Norge? Diplomat, turist eller spaner? At keiseren etter hvert raskt viste seg å bli en norgesvenn er det ingen tvil om, men selv med rosemalte øyne ser man at det kan ha ligget flere motiver bakom

⁹ Güßfeldt, Paul. *Keiser Wilhelm II's Reiser i Norge i Aarene 1889 og 1890* (Christiania: Cammermeyer, 1891), 277-278.

¹⁰ Meyers Großes Konversations-Lexikon. 6. Utgave. Bind 19 (Leipzig: Bibliographisches Institut, 1909), 933.

reisene. Hva disse kan ha vært kyttes unngåelig til keiserens karakter og selvpåsatte rolle som monark.

Keiser Wilhelms nye oppgaver som monark knyttes til det passende franske begrepet *Métier du Roi* (Kongens Yrke), den nye politiske virkeligheten, med liberalisering og en økende grad parlamentarisme, avløst gradvis mange av kongemaktens administrative oppgaver som i all hovedsak blir tatt over av riksdagen og bundesretten.¹¹ Oppgaven drøfter hvordan keiseren tilpasser situasjonen og kongelige yrker han defineres med. Særlig bemerkelsesverdig er hans arbeid med statlige feiringer og høytider, disse skulle bidra til å dyrke frem en oppfatning av keiserriket ved å skape en felles tysk nasjonalbevissthet, med røtter i prøyssiske kongerekker som så klart er opphavet til Wilhelms eget dynasti; Hohenzollern.

Ettersom denne oppgaven ikke er en komplett biografi om keiserens liv og virke, men heller en nytolkning av en side av keiseren som ellers alt for ofte er redusert til overfladiske generaliseringer eller inngår som et underpunkt i en ellers stor redegjørelse av *Keiser Wilhelm II*. Denne oppgaven skal heller begi seg ut på en av 1900-hundretallets mest interessante fotnote: *Wilhelms Norgesreiser*.

1.1 Teori og metode

Oppgaven tar utgangspunkt mye forutliggende forskning som dekker den politiske og diplomatiske situasjonen i Europa og Tysklands posisjon. Sentralt for denne oppgavens besvarelse er å tyde samtidens norske opinion rundt norgesreisene. Hypotesen ved arbeidets tiltredelse var å møte en større positiv oppslutning rundt keiseren i Norge enn andre steder, som muligens også ville gi en overført støtte til keiserens handlinger ellers. I Norge, argumenterer jeg for, finnes det større grunnlag og velvilje for en positiv tolkning av keiseren, som vil være interessant når store volum med tyske, amerikanske og engelske kilder, som utgjør en innholdsrik faglitteratur, overveiende er kritisk til keiserens karakter.

Disse velbegrunnede vurderingene utgjør histografien og danner den normative bedømmelsen av keiseren og har vært utgangspunktet for mye av arbeidet med oppgaven. Det eksisterende forskningsarbeidet dekkes blant annet av innflytelsesrike verk som: Birgit Marchalls *Reisen und Regieren* (1991), Stefan Gammeliens *Wilhelm II. und Schweden-Norwegen 1888-1905* (2008) og eldre verk som Michael Balfours *The Kaiser and his times* fra 1964.¹² Det nyligste seriøse

¹¹ Leicht, Johannes. "Die Verfassung des Deutschen Reiches," Hentet 20. Mai 2020 fra <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/kaiserreich/das-reich/reichsverfassung-1871.html>. Keiserriket var en forbundsstat av tyske forbundsfeller (stater), ordnet under riksrådet – Bundesrat - (representanter fra forbundsfellene) og riksdagen – Reichstag - (den folkevalgte forsamlingen). På grunn av sin størrelse og makt, dominerte Prøyssens keiserrikets styring og kunne med sin innflytelse og mange stemmer *de facto* nedlegge veto på avstemninger og vedtak. Som konge av Prøyssen var Wilhelm II automatisk keiseren av riket og derfor innehaveren av den utøvende makten, han hadde makten til å utpeke rikskansleren og riksrådet som var direkte ansvarlig kun ovenfor keiseren, ikke den folkevalgte riksdagen.

¹² Marschall, Birgit. *Reisen und Regieren: die Nordlandfahrten Kaiser Wilhelms 2* (Heidelberg: C. Winter, 1991); Gammeliens, Stefan. *Wilhelm II. Und Schweden-Norwegen 1888-1905: Spielräume und Frenzen eines persönlichen Regiments.* Doktorgradsavhandling (Berlin: Humbolt-Universität, 2008); Balfour, Michael. *The Kaiser and his times* (Boston: Houghton Mifflin, 1964); Skotheim, Svein. *Keiser Wilhelm i Norge* (Oslo: Spartacus, 2011).

arbeidet innenfor emnet er Svein Skotheims *Keiser Wilhelm i Norge* utgitt i 2011, arbeidet som har gått inn i denne boken er omfattende og benytter seg av et stort mangfold av både sekundær- og primærkilder. Det metodiske i boken er ganske så fraværende og slutningene som trekkes fremstår ubegrunnede eller overfladiske, av den grunn kan ikke boken regnes som et akademisk forskningsarbeid, men et kulturhistorisk foretak levert med forfatterens interessante vinkling som byder leseren engasjerende lesestoff. Den fungerer derimot som et utmerket referanseverk for relevante hendelser, skikkelser og datoer med retning til hvor kildene kan oppsøkes og vurderes for en selv. Ellers er det nok av historikere som skriver om keiseren og Norge, ofte ikke som dets hovedfokus, men som et underpunkt i en større avhandling. For denne oppgaven har *Stormaktene Sverige og Norge 1905-1907* av Holtmark, Hobson og Kristiansen, og Roy Andersens *1905 Spillet bak kulissene* vært ledende for den akademiske undersøkelsen av keiserens faktiske politiske forsøk og intensjoner i Skandinavia.¹³ Med unionskrisen som et utgangspunkt får man et godt akademisk betinget grunnlag fordi her var både keiseren og flere stormakter direkte involvert og manøvrerte krisen og mange historikere har involvert seg i dette emnet som da ved nærheten til mitt emne, avdekker gode sekundærkilder.

Primærkildene som har vært grunnlaget for oppgavens utvalgte kildemateriale er aviser, journaler, taler, brev, telegrammer og samtidige kommenterende utgivelser. Arkitekten bak programmet til norgesreisene, Paul Güßfeldt, skrev erindringsverk om keiserens turer i Norge. Disse ble utgitt for tyske lesere og representerer utmerkete primærkilder for keiserens egen tolkning av reisene og til dels den tyske oppfatningen av dem. Ved nærlesing avdekkes uttrykk for underliggende forhold ved reisene som er tydeligere å forstå med en kontekstuell forståelse av reisen og teksten, med den hermeneutiske metoden. På samme måte brukes keiserens memoarer, selv om disse i veldig begrenset omfang direkte omtaler Norge.

Den norske velviljen mot keiseren er naturligvis et resultat av norgesreisenes mange gledelige inntrykk på det norske folk, både folkelig og offentlig, under sine besøk. Som alle andre saker er det neppe så rett frem, så arbeidet har gått frem med å ta hånd for avisene da disse er mangfoldige og redaktører på tvers av det politiske spekteret i de relevante landene; Norge, England og Tyskland. Oppgavens utgangspunkt, det norske perspektivet, avdekkes gjennom norske aviser som primært har dette argumentasjonsgrunnlaget. Heldigvis var skikken i avisene å ha samme korrespondent eller publisere spalter tatt fra de samme telegrammer og reportasjer, på denne måten får man i de norske avisene direkte oversatte spalter som er hentet rett fra både tyske og engelske stor-aviser. Fra samtidskildene får man et annet innblikk enn ved å lese faglitteratur fra ettertiden, aspekter som ikke har blitt trukket frem i forskningen viser seg tydeligere og byr på nye vinkler og tolkninger. Fra en kilde kan en annen nevnes som fører forskningsarbeidet fremover, dette har ført til flere interessante funn; parodiske revyer, hyllest i form

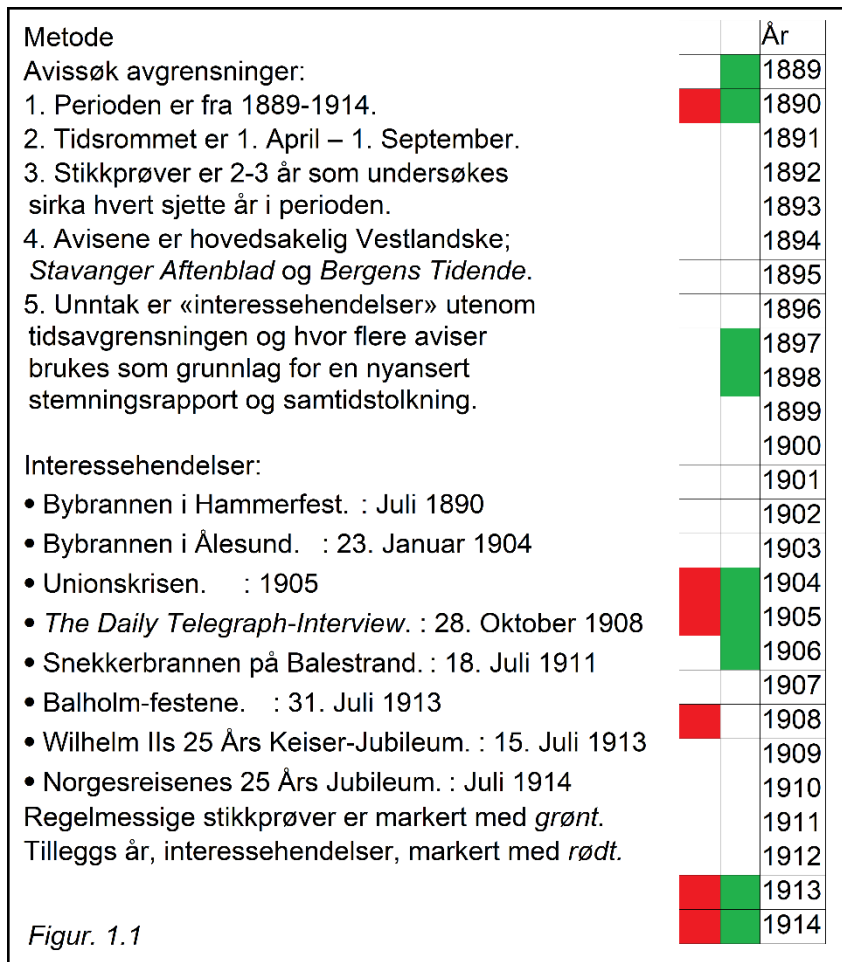
¹³ Andersen, Roy. *1905: Spillet bak kulissene* (Oslo: Aschehoug, 2005); Holtmark et al., *Stormaktene, Sverige og Norge*.

av dikt og sang, ukjente eller i det minste antatte dynamikker blant skikkelsene (for eksempel mellom konge og Keiser). Den forutliggende forskningen har gjort mye av forarbeidet med å finne omtalte, toneangivende kilder.

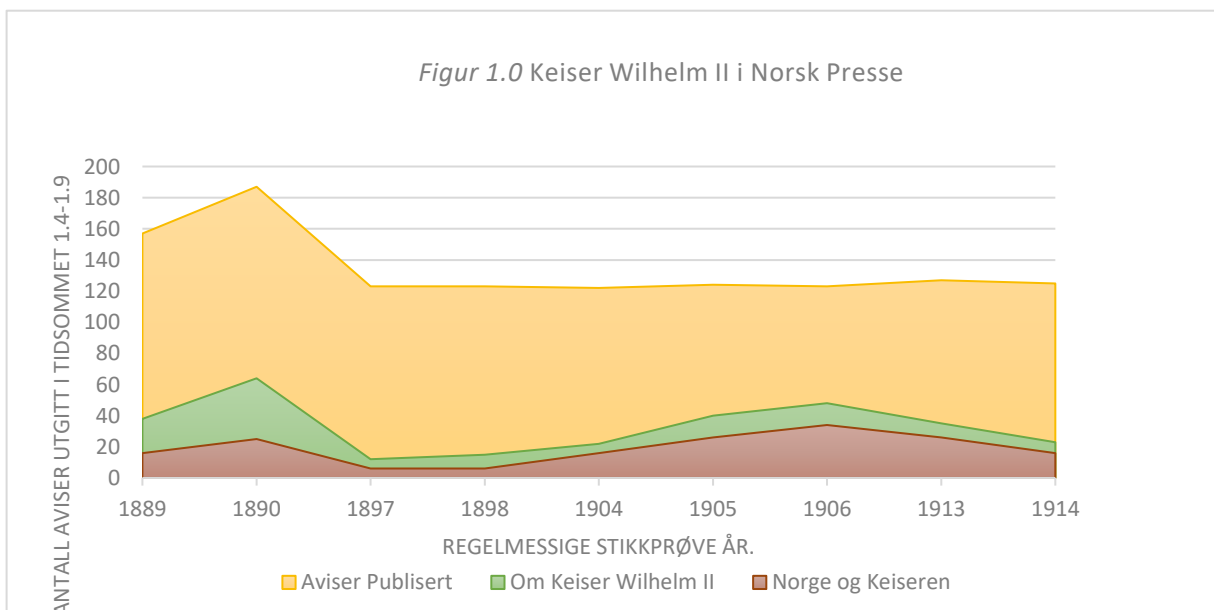
Avisanalyse er sentralt for denne oppgaven da aviser gir informasjon om datidens offentlige diskurs rundt keiseren og hans nordlandsreiser. Et mangfold av aviser gir et bredere inntrykk av tolkninger og samtids kommentarer som gjør det mulig å skape et mer omfattende og nøyaktig bilde av hva offentligheten mente og hva de visste. Ved å se hvordan avisene spekulerer rundt keiseren avslører de, gjennom hva de skriver og ikke skriver om, hva som var sentralt den gangen. For eksempel ble det allerede i samtiden stilt spørsmål om keiserens mulige motiver utover avkobling.¹⁴ Björkö-møtet mellom tsar Nikolaus og keiseren visste offentligheten om, men de kunne bare gjette seg frem til hva som ble diskutert der, men akademisk forskning i ettertiden har redegjort i dypere detalj hva som ble diskutert her og dette setter jeg opp mot hva avisene antok som gir en fin kontrast for sammenligning. I ettertiden er det gjerne slik at diskursen blir formet og påvirket av innflytelsesrikt forskningsarbeid, dette kan ha den uheldige virkningen med å forme forståelsen om og utformingen av emnet. Derfor er det givende å se hvordan folk tenkte om dette både i vår egen tid og særlig den gangen. I den aktuelle perioden var avisene godt utarbeidet, oppdaterte og meget mangfoldige, for å begrense kildeutvalget valgte jeg å forholde meg primært til enkelte norske aviser med unntak når en større hendelse skulle undersøkes. Avisene jeg valgte å fokusere mitt arbeid rundt er vestlandske aviser ettersom det var primært denne regionen keiseren ferierte og snakket så høyt om, derfor ville det angiveligst være flere og mer dekkende innlegg om keiseren i denne landsdelen enn for eksempel Østlandet som han ikke ofte besøkte. Avisene er også de større, argumentasjonen for dette er at de regionale avisene ofte formidlet samme innhold som de større og fungerte mer som en lokal ytringsplattform for lokale saker, mens utvalgte, større 'nasjonale og internasjonale' sensasjoner hentes fra de større avisene. Min metode ved avissøkene er som følger:

¹⁴ Tromsøposten. «Det tyske Norge.» 26. August 1913. Er en av flere kommentarer på det store antallet krigsskip i Norge og hva dette signaliserer til omverdenen om det nøytrale Norge når det politiske miljøet i Europa var på vei mot en katastrofe. Man var klar over Norges strategiske posisjon om en krig skulle bryte ut mellom England og Tyskland.

Stikkprøvene er valgt slikk at man får et representativt utvalg som dekker hele perioden fra dets startfase i 1890-årene til dets høyde punkt rundt 1904 – 1913. Ettersom mye av avisene fungerer som representative uttrykk er det ikke nødvendig, og utenom oppgavens arbeidsrom, å ta år for år. Det erkjennes at enkelte hendelser står frem som toneangivende og velges da for undersøkelse selv om de faller utenom stikkprøvene, i henhold til Figur. 1.1 er disse markert med

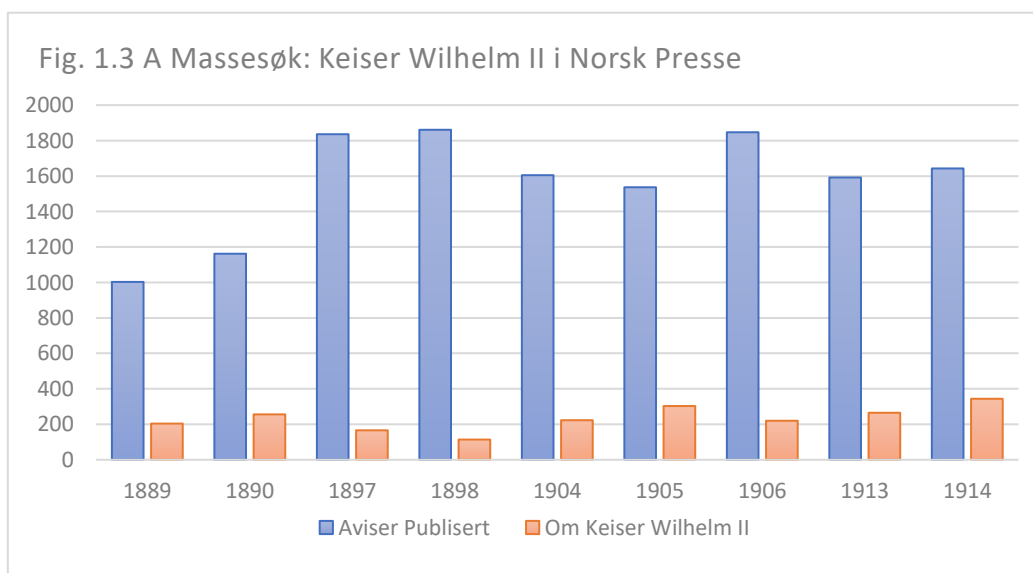
rødt under 'interessehendelser'. Ser man over tabellen for årrekken ser man at resultatet blir en jevn representasjon fra hele keisertiden i Norge og av utenforstående årsaker trapper seg opp mot 1914 når det gjelder interesse hendelser, dette sammenfaller også greit med hypotesen om at norgesreisene og keiser hyllingen nådde sitt høydepunkt i denne perioden og var påvirket av Europaspillet.

Utvalgte aviser for Massesøk	Sommer 1889	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1890	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1897	Treff:	Av Totalt:	%
Aftenposten	April	25	211	12 %	April	51	238	21 %	April	22	356	6 %
Akers-Posten	Mai	29	205	14 %	Mai	52	240	22 %	Mai	15	357	4 %
Bergen Aftenblad	Juni	28	190	15 %	Juni	58	244	24 %	Juni	17	363	5 %
Bergens Tidende	Juli	52	194	27 %	Juli	50	220	23 %	Juli	75	384	20 %
Bodø Tidende	August	70	203	34 %	August	45	220	20 %	August	37	376	10 %
Fædrelandsvennen	Til sammen	204	1003	20 %	Til sammen	256	1162	22 %	Til sammen	166	1836	9 %
Hedemarkens Amtstidende	Sommer 1898	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1904	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1905	Treff:	Av Totalt:	%
Kysten	April	16	377	4 %	April	24	295	8 %	April	24	275	9 %
Lofotposten	Mai	9	367	2 %	Mai	27	300	9 %	Mai	27	294	9 %
Morgenbladet	Juni	16	405	4 %	Juni	40	306	13 %	Juni	69	278	25 %
Nordlandsposten	Juli	34	353	10 %	Juli	70	347	20 %	Juli	118	336	35 %
Norges Handels og Sjøfartstidende	August	39	359	11 %	August	62	357	17 %	August	65	354	18 %
Norges Sjøfartstidende	Til sammen	114	1861	6 %	Til sammen	223	1605	14 %	Til sammen	303	1537	20 %
Social Demokraten	Sommer 1906	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1913	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1914	Treff:	Av Totalt:	%
Stavanger Aftenblad	April	8	345	2 %	April	26	311	8 %	April	32	316	10 %
Fredriksstad Tilskuer	Mai	32	368	9 %	Mai	49	314	16 %	Mai	18	339	5 %
Tromsø Stiftstidende	Juni	26	381	7 %	Juni	55	320	17 %	Juni	48	338	14 %
Trondhjems Adresseavis	Juli	119	368	32 %	Juli	67	326	21 %	Juli	112	327	34 %
Metode: Søkeord	August	35	385	9 %	August	68	321	21 %	August	134	323	41 %
"Keiser Wilhelm"	Til sammen	220	1847	12 %	Til sammen	265	1592	17 %	Til sammen	344	1643	21 %

Utvalgte aviser for Dybdesøk	Sommer 1889	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1890	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1897	Treff:	Av Totalt:	%
Aftenposten	April	24	205	12 %	April	45	235	19 %	April	19	341	6 %
Bergen Aftenblad	Mai	31	199	16 %	Mai	51	229	22 %	Mai	24	338	7 %
Bergens Tidende	Juni	24	184	13 %	Juni	64	237	27 %	Juni	19	344	6 %
Bodø Tidende	Juli	45	189	24 %	Juli	52	216	24 %	Juli	72	361	20 %
Dagbladet	August	70	199	35 %	August	54	217	25 %	August	34	354	10 %
Hedemarkens Amtstidende	Til sammen	194	976	20 %	Til sammen	266	1134	23 %	Til sammen	168	1738	10 %
Kysten	Sommer 1898	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1904	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1905	Treff:	Av Totalt:	%
Morgenbladet	April	13	349	4 %	April	21	279	8 %	April	27	268	10 %
Norges Handels og Sjøfartstidende	Mai	8	336	2 %	Mai	22	283	8 %	Mai	28	291	10 %
Norges Sjøfartstidende	Juni	16	371	4 %	Juni	31	288	11 %	Juni	71	274	26 %
Social Demokraten	Juli	27	319	8 %	Juli	69	329	21 %	Juli	126	323	39 %
Stavanger Aftenblad	August	37	325	11 %	August	55	340	16 %	August	66	340	19 %
Tidens Tegn	Til sammen	101	1700	6 %	Til sammen	198	1519	13 %	Til sammen	318	1496	21 %
Trondhjem Folkeblad	Sommer 1906	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1913	Treff:	Av Totalt:	%	Sommer 1914	Treff:	Av Totalt:	%
Trondhjems Adresseavis	April	8	311	3 %	April	30	316	9 %	April	31	347	9 %
Metode: Søkeord	Mai	26	329	8 %	Mai	51	313	16 %	Mai	19	374	5 %
"Keiser Wilhelm"	Juni	18	336	5 %	Juni	63	324	19 %	Juni	49	367	13 %
Metode: Nærlesning	Juli	97	328	30 %	Juli	71	331	21 %	Juli	123	363	34 %
Metode: Nærlesning	August	25	346	7 %	August	79	326	24 %	August	151	354	43 %
Fig. 1.1 B	Til sammen	174	1650	11 %	Til sammen	294	1610	18 %	Til sammen	373	1805	21 %
	Til sammen	340	2989	11 %	Til sammen	558	2904	19 %	Til sammen	715	3263	22 %

Utvalgte aviser for	Sommer 1889	Om K & N	Totalt:	%	Totalt:	Sommer 1890	Om K & N	Totalt:	%	Totalt:	Sommer 1897	Om K & N	Totalt:	%	Totalt:
Nærlesning:	April	2	2	100 %	33	April	3	15	20 %	39	April	0	1	0 %	22
Bergens Tidende	Mai	0	4	0 %	32	Mai	1	8	13 %	38	Mai	0	2	0 %	23
Stavanger Aftenblad	Juni	2	5	40 %	29	Juni	4	10	40 %	33	Juni	2	3	67 %	25
Metode: Nærlesning	Juli	10	14	71 %	31	Juli	6	14	43 %	43	Juli	2	3	67 %	27
Metode: Nærlesning	August	2	13	15 %	32	August	11	17	65 %	34	August	2	3	67 %	26
	Til sammen	16	38	42 %	157	Til sammen	25	64	39 %	187	Til sammen	6	12	50 %	123
K & N =	Sommer 1898	Om K & N	Totalt:	%	Totalt:	Sommer 1904	Om K & N	Totalt:	%	Totalt:	Sommer 1905	Om K & N	Totalt:	%	Totalt:
Keiser og Norge	April	1	2	50 %	23	April	1	1	100 %	23	April	0	3	0 %	22
Totalt = Alle aviser tilgjengelige	Mai	1	1	100 %	22	Mai	2	5	40 %	23	Mai	1	3	33 %	25
	Juni	0	1	0 %	26	Juni	3	4	75 %	23	Juni	11	13	85 %	24
	Juli	4	6	67 %	25	Juli	3	4	75 %	26	Juli	9	13	69 %	26
	August	0	5	0 %	27	August	7	8	88 %	27	August	5	8	63 %	27
	Til sammen	6	15	40 %	123	Til sammen	16	22	73 %	122	Til sammen	26	40	65 %	124
Fig. 1.1 C	Sommer 1906	Om K & N	Totalt:	%	Totalt:	Sommer 1913	Om K & N	Totalt:	%	Totalt:	Sommer 1914	Om K & N	Totalt:	%	Totalt:
	April	3	9	33 %	22	April	0	3	0 %	25	April	4	4	100 %	23
	Mai	5	5	100 %	24	Mai	2	4	50 %	24	Mai	0	0	0 %	24
	Juni	4	4	100 %	25	Juni	6	9	67 %	25	Juni	2	5	40 %	25
	Juli	22	27	81 %	26	Juli	12	13	92 %	27	Juli	10	14	71 %	27
	August	0	3	0 %	26	August	6	6	100 %	26	August	0	0	0 %	26
	Til sammen	34	48	71 %	123	Til sammen	26	35	74 %	127	Til sammen	16	23	70 %	125

Figur 1.1 A, B og C inneholder dataen fra avissøkene. Tre metoder var brukt, først et 'massesøk' for å etablere hvor mange norske aviser det totalt var tilgjengelig i den avgrensede perioden. Dette tilsier at kun den regelmessige perioden er regnet her, altså 'de grønne' årene og kun fra 1. April til 1. September, denne aktuelle årtiden for oppgaven gir også en liberal avgrensning som tillater å se hvordan norsk presse omtaler keiseren i tiden som ledet opp til hver norgesreise, en avgrensning til kun tiden keiseren var i Norge ville innsnevret forståelsen av perioden. Massesøkene ble gjort med visse kriterium i tillegg til det tidsmessige; et representativt utvalg av riksdekkende og lokale aviser ble brukt som utgangspunkt. Resultatene av søkene viser antall treff på aviser som omtaler keiser Wilhelm II under «Treff» kolonnen i figur 1.1 A og den totale mengden tilgjengelige aviser er under «Av Totalt». Dette gir oss et overblikk over hvor stor andel av tilgjengelige aviser som dekket keiseren. Prosentvis dekning er regnet ut for hver enkelt måned hvert år.

'Dybdesøk', Fig 1.3 A, viser utregningen for alle aviser som har blitt nærlest for å kunne sammenligne forskjellige avisers formidling av interessehendelsene. Mye av dataen er lik som ved 'Massesøkene', dette bekrefter bare at avisene som er utvalgt ikke er uregelmessige og at keiseren dekkes mer eller mindre like mye av alle landets aviser i perioden. Figur 1.1 C viser nærlesningen, dette er avisene *Bergens Tidende* og *Stavanger Aftenblad* som hver enkelt utgivelse i tidsperioden ble nærlest. Opprinnelig var intensjonen å kun bruke *Bergens Tidende* da dette er en stor avis som dekker den landsdelen keiseren var mest aktiv i. Men de digitaliserte utgavene tilgjengelige var betydelig falmet og uleselige sporadisk etter 1890 trykkene; Et kompromiss var å videre kun bruke *Stavanger Aftenblad* til nærlesning for resten av perioden. Dette resulterte i om lag 297 aviser totalt i perioden hvor 171, eller 57%, handlet om keiser Wilhelm II og Norge. Utviklingen tallene vitner om kan lettere observeres når de arrangeres i diagrammer: Se Figur 1.3 C og Figur 1.3 A. Hva disse funnene forteller undersøkes videre i oppgaven.

2. Ny tid og ny retning.

2.1 Generasjons hoppet: Tre-Keiser Året 1888

Arven Bismarck etterlot Tyskland var en lys og handlekraftig fremtid, riket var blitt samlet, hadde kolonier og et solid grep om verdens politikken. Keiserriket var nå en av verdens fremste makter og dominerte innenfor flere felt: kunst, kultur, industri, handel og vitenskap. Før rikets oppløsning etter krigen hadde tyske borgere og tyske universiteters studenter fremskaffet 21 Nobel-priser på flere felt, mot Frankrikes 19, Storbritannias 10, Amerikas 4 og Russlands ene pris for medisin i 1904.¹⁵ Det var virkelig en gullæra, koblet sammen med de underliggende kulturelle strømmingene var det en enorm oppblomstring av nasjonal romantikk og nasjonalisme. I 1888, da Keiser Friedrich III døde, forklarer Wilhelm II i sine memoarer hvordan rikets «*tunge byrder gled over på hans unge*

¹⁵ Nobelprisen Komiteen, «All nobel prizes.» Hentet 10. Mai 2020 fra <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-prizes>.

skuldre.»¹⁶ Ønske om avkobling fra slike byrder virker selvsagt, og keiseren setter Norge som reisemål allerede i 1889. At Wilhelm var ung og levde i nettopp denne epoken i Europeisk og Tysk historie hadde enorm innvirkning for Tysklands fremtidige retning.

2.2 Myten om Keiserriket: prøyssisk fortid og tysk fellesskap

Keiser Wilhelm II var fra tidlig alder fascinert over urgermania og norrøne sagaer som kommer tydelig fram i hans mange taler, blant annet Balholm-festen talen i 1913, hvor han snakker høyt om germansk fellesskap og kobler Norges vikinger til Tysklands germanere.¹⁷ Wilhelm hadde tidlig et påskudd til å reise til Norge, nemlig som turist og som 'gjenoppdager' av det sanne *ur* germanske. Fra Reiseskildringene til Paul Güßfeldt, en nær venn av keiseren som var med på alle norgesreisene, blir flere påskudd fremlagt i verkene han skrev om reisene. Leseren vite at reisene til Norge var *rekreasjonsreiser*, keiseren trengte ro og hvile fra Berlin i nye omgivelser. Denne begrunnelsen oppstår flere steder; i norske aviser er den gjentrykt som den offisielle tyske forklaringen på hvorfor tyske krigsskip var i Norges fjorder i 1913, de var der som et '*sanatorieophold*' fordi mannskapet trengte restitusjon etter tunge flåtemanøvrer i røff sjø. Forklaringen dukker opp i keiserens memorerer hvor han snakker om norgesreisene som en '*rekreasjonsreise*'.¹⁸ Reisene til Norge var i *offisiell* tysk kontekst ikke mer enn dette.

Güßfeldt, som var naturvitenskapsmann og utforsker hadde mange reiser under beltet; han hadde reist til Syd-Amerika, opp og ned Alpene og til Nord-Afrika, i sin beretning om keiserens første to reiser i Norge, *Keiser Wilhelms IIs Reiser i Norge Aarene 1889 og 1890*, nevner han mange steder som keiseren besøker. Güßfeldt har mange lange kapiteler med reisebeskrivelser av det vakre landet og de største severdighetene. Dette er bakgrunnen for reiseruten særlig da det er Güßfeldt selv som har satt sammen reisen.¹⁹ Han sammenligner fjellene i Norge med Andesfjellene og Alpene, som han har bereist og undersøkt flere ganger, i stor og faglig detalj. Blant disse mange reisebeskrivelser er det også dyp innsikt i keiseren, slik han fremstilles her, han forteller hvordan keiseren var betatt av naturen og stilte faglige spørsmål om geologiske fenomen som isbreforrasjon, endemorener og stadig mer. Güßfeldt forklarer detaljrikt og med en viss empiri som utforsker, at om man bare suser gjennom Norge og beskuer det fra komforten om bord i et skip, vil man straks bli trett og mett selv om skjønnheten er enestående, dette ligger i menneskets natur. Om man derimot sliter seg gjennom til fots og tar pauser til å betrakte omgivelsene, vil sansene være skjerpet og inntrykket desto større. Denne argumentasjonen avslutter han med å forklare at det er derfor uhyre

¹⁶ Wilhelm II, Keiser av Tyskland. *Keiser Wilhelms Memoirer: Begivenheder og Skikkelser, 1878-1918* (København: Gyldendal, 1922), 19.

¹⁷ Stavanger Aftenblad «Festen i Balholm. Privat- og Byraatelegrammer.» 31. Juli 1913. Flere aviser publiserte keiseren og kongens tale. Viking-motivet til statuene uttrykker videre keiserens fascinasjon over det norrøne.

¹⁸ Hedemarkens Amtstidende. «Den Tyske Krigsskipsinvasion.» 31. Juli 1913; Keiser Wilhelm II. *Begivenheder og Skikkelser*, 145.

¹⁹ Güßfeldt. *Keiser Wilhelms reiser i Norge*, 33.

viktig for keiserens reise, at man ofte går i land og ellers seiler hurtig for å ikke bli sløv. Det kan sammenlignes, sier Güßfeldt, med det å lese i samme bok i en lang periode.²⁰ Så han forklarer at grunnen til de mange nøye seilasene i Norge er for personlig nytelse og han begrunner dette med sin godt kjente reise-erfaring.²¹

2.3 Keiser Wilhelm II: *Métier du Roi* og personlig politikk

Som tidligere nevnt var keiseren den øverste lederen av keiserriket, men slik som andre europeiske kongemakter var makten fordelt på parlamentære og maktfordelings prinsipper. Keiserens manøvreringsrom var dog enda betydelig, og Wilhelm II hadde en sterk tro på direkte diplomati med statsledere gjennom personlige forhold.

Et uttrykk for Wilhelms tanker om sine kongelige yrker og personlige betydning i styringen av landet finner man i 1891 da han besøkte rådhuset i München og skrev i deres gjestebok sitt navn og '*suprema lex regis voluntas*' (Kongens vilje er den høyeste lov).²² Dette utsagnet vekket ikke bare reaksjoner fra liberale hold i riket, men også fra allmuen, som påpekte at dette absolutt ikke stemte med den politiske realiteten og at det var nokså ironisk ettersom Bayerns to siste konger hadde blitt erklært sinnssyke, sammenligningen av sinnssyk monark og absolutt makt gikk ikke ubemerket.²³ Hendelsen ble omtalt i en rekke tyske og norske aviser i samtiden, med forskjellige reaksjoner fra det nøytrale og stadfestende til det skarpt kritiske, og keiserens høye ord om sin keiserverdighet ble gjenopptatt ved gjentatte anledninger der det gjaldt å samle keiserens sterke uttalelser om sin keisermakt for å kommentere på hans faste meninger om monarkens rolle – *métier du roi*.²⁴ Et slikt tilfelle av kontroversielle sitater brukt i avisene som kritikk mot keiserens såkalte *stormannsgalskap*, er i Bergen Aftenblad November 1891 som minner leseren om at München-utsagnet er:

«kun en gjentagelse af de andskulser, keiseren tidligere flere gange har lagt for dagen, som da han udbrød: 'Der er kun en herre i landet, og det er mig!' eller 'Den, der modsætter sig min gjerning, ham knuser jeg!' Disse ord maa [...] betragtes som et udslag af den høie mening, keiseren har om sin herskerværdighed...». ²⁵

James Retallack kommenterer i sitt verk om Tyskland under Wilhelm II at slike utsagn fra keiseren var uttrykk for keiserens tosidighet; den moderne nasjonens leder og den tradisjonelle prøyssiske autokraten, som ofte motsier seg selv i ord og handling.²⁶ Hva keiseren selv ville er ikke alltid det samme som det den tyske stat ønsket, men på grunnlag av sine påtatte oppgaver handlet keiseren for å tjene

²⁰ Güßfeldt. *Keiser Wilhelms reiser i Norge*, 35.

²¹ Ibid, 40. Güßfeldt reisene til Alpene, til Andesfjellene. Norge er i tillegg lite kjent i til tross for at Norges mange fosser og fjell, som ikke engang har navn, overgår de i Alpene. Å utforske disse mente Güßfeldt var viktig for keiseren, og la ruten slik til at reisen gikk innom de fleste fjorder, skjær og vikar langs Norskekysten.

²² Retallack, James. *Germany in the Age of Kaiser Wilhelm II* (London: MacMillan Press Ltd, 1996), 93.

²³ Vestlandske Tidende. «Suprema lex regis voluntas.» 22 november 1891.

²⁴ Dagbladet. «Cæsarvanvid. Et Angrep paa Keiser Wilhelm.» 12. April 1894; Morgen Bladet. «Tyskland.» 16. November 1891.

²⁵ Bergens Aftenblad. «Kongens Vilje er den høieste Lov.» 19. November 1891; Morgenbladet. «Tyskland.»

²⁶ Retallack. *Germany in the Age of Wilhelm II*, 94.

statens saker. Björkö-motet er avklarende, her handlet keiseren i tråd hva staten Tyskland ønsket som sammenfalt delvis med hans egne ønsker. Keiserens egne ønsker måtte alltid rette seg etter storpolitiske hensyn. Av hensyn til England mottok ikke keiseren boer-utsendingen som kom til Europa etter den første Boer-krigen, han viste sin støtte med England tross egne begeistring ovenfor Boernes kamp.²⁷ Når keiseren avlyste norgesreisen i 1905, forstås dette i samtiden å være av politiske grunner.²⁸ Tyskland nådig vise støtte til en 'opprørsk' stat som Norge, uten å sende ugunstige signaler. Selv om keiseren stadig ble fremstilt av seg selv og andre som at hans politisk offentlige side var det samme som det private, er dette bare ikke tilfellet. Myten om Prøysens fortid og keiserriket forsøkes å forenes gjennom keiseren, blant annet med utsagn som München-eksempelet over som reflekterer keiserens mentalitet. Retallack påpeker at reaksjonen var aldeles ikke alltid negativ og andre forsøk på foreningen gikk ganske greit, bruken av *pickelhaube*, selve symbolet på Prøysens militære natur, under åpningsseremonien av det moderne teknologiske institutt vakte ingen kritikk.²⁹

2.4 Ørnens flukt i fjordene

Hva betyr dette for keiserens offentlige rolle? Både i samtiden og i ettertids akademi er keiserens seremonielle rolle pekt på som en manifestasjon av nasjonens fortid og samhold og hans faktiske politiske makt. Fortiden keiseren fremhever er sin egen, Hohenzollerns militæraristokratiske opphav, dette forenes også med keiserens deltagelse i det moderne tyske; naturvitenskap, medisin, teknologi, kunst og liknende. Dette vet vi fra alle kilder og fagverk og ikke minst fra keiser Wilhelm II selv som ytterligere bekrefter dette. I hans memoarer, som kan regnes som et godt begrunnet forsvar på etterkrigs kritikken og skylden keiseren fikk for krigen, krigsopphisselse og agitasjon, tilegner han to kapitler i boken til hans forhold til 'Hær og Flaade' og til 'Videnskab og Kunst'.³⁰ Keiseren forklarer at hans forhold til hæren, altså militarismen, er rotet i slektstradisjoner; Prøysens konger har alltid først og fremst vært militære ledere og dette aktet han å videreføre.

Betrakter vi keiserens og nasjonalromantikkens tid ser man hvordan tidens verdier og normative vurderinger av fortiden tilrettela myten om keiserriket som forankret i urgermania, i Hermann og Fridtjof. Med Stugu sin modell over historiebruk fremstår det unge Keiserriket som produsenter med instrumentelle formål om å opplyse tyskere om fortiden deres og tydeliggjøre hvordan keiserriket var

²⁷ Bergens Aftenblad. «Ettermiddagstelegrammer. Af en Samtale med Keiser Wilhelm.» 28. Juli 1908; Bergens Aftenblad. «Fra Transvaal.» 4. Januar 1896. Det kjente «Krüger-telegrammet.» hvor keiseren gratulerer Transvaal lederen med seieren over britiske styrker. Tyskere hadde stor sympati for boernes frihetskamp mot det overlegne britiske imperiet. Telegrammet viser Wilhelms personlige følelser om Boer-konflikten, som han senere ville dekke til ved å vise offentlig støtte til Britene med militært og strategiske råd, i tråd med de geopolitiske stållammene, tross hans sympati for boerne.

²⁸ Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider Historiske Arkiv (NDR). Transkripsjon av W. Bergstrøms dagbok, Protokoll: Bergstrøm II – 1892-1907, 1905, 1869-1987 C Journaler og andre overgripende registre. Trondheim, Norge. 7. August. Byggmester Bergstrøm noterer at keiseren skjenket domkirken den 'sedvanlige gavedonasjonen' dette året, men på grunn av de 'vanskelige politiske tilstandene' som hersket i landet, kunne ikke keiseren besøke Norge eller domkirken som vanlig.

²⁹ Retallack. *Germany in the Age of Kaiser Wilhem II*, 94.

³⁰ Keiser Wilhelm II. *Begivenheder og Skikkelser*, 115, 131.

akkumulasjonen av tysk historie.³¹ Med Wilhelm II i spissen, omfavnet Tyskland nasjonalromantikken offentlig og privat med reisningen av minnesmerker, 'denkmal'. I Norge ser vi de samme uttrykkene for historiebruk hvor kronen på denne videreføringen er Fridthjof-statuen, som på den ene siden er ett unntak ved at keiseren ikke bæret andre land han besøkte ble med slike enorme gaver og står derfor som et uttrykk for keiserens forhold til Norge og til fellesskapet mellom de germanske folkene som keiseren verdsatte å understreke.³² På den andre siden markerer den også videreføringen av nasjonalromantiske minnesmerker som ble reist i Tyskland i denne perioden; både i still og motiv kunne Fridtjovstatuen like greit vært plassert på en høyde i Tyskland. Det er en kausalitet og korrelasjon mellom keiserens seremonielle rolle i Tyskland og den han viser i Norge, Fridtjovstatuen er et diplomatisk trekk som setter likhetstegn mellom Tyskland og Norge ved å gripe tilbake til et tenkt fellesskap i urgermanias helter. Vi ser at den tyske politikken overføres til Norge gjennom keiseren.

Skotheim forklarer, på bakgrunn av medreisendes skildringer, at norgesreisene støttet koblingen mellom viking og urgermania, fortid og nåtid.³³ Keiseren som reiste på 'oppdagelsesferd' til Norge og lot seg forelske i naturen og folket, fremstod som et speilbilde av fortidens vikinger – nå var det tyskere som kom til Norge og keiseren ledet an. Denne tolkningen blir støttet av Güßfeldt som med en viss empiri stadig redegjør for hvilke egenskaper en må ha for å kunne få mest ut av Norge; kraft, åpenhet, øvelse, dyktighet og herdet viljestyrke. Når Güßfeldt så beskriver hvordan keiseren blir fortryllet av naturens skjønnhet er det klart at Güßfeldt følgelig mener at keiseren innehar nettopp slike egenskaper og spør leseren om å trekke disse slutningene på egenhånd.³⁴ Norge som reisemål forklares her med at i Norge lå urgermanias ånd, landets vakre natur var grunn nok til å reise i seg selv, forklarer Güßfeldt, og keiserens egen interesse driver frem reisene som støtter opp koblingen mellom Tyskland og nord-Germania, men i en stormakts politisk kontekst er det sjeldent ett motiv. Det var trossalt aldri kun ett skip i de norske fjordene, og kommunikasjonen gikk hurtig til og fra Berlin under hele reisen.³⁵

³¹ Stugu, Svein Ola. *Historie i bruk*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2010, 15-16; Koblenz Verbindet. «Das Deutsches Eck.» *Deutsches Eck* er et monumentalt minnesverk innviet av keiseren 31. August 1897. Den er et uttrykk for de mange offentlig kulturprodukt med godkjenning av keiseren, det inngår som bindepunktet mellom Tyskland, germansk urtid og Hohenzollern-keiserne. Reisningen av Hermannstatuen i 1875 vitner om at denne type minnesmerke reisning var del av en utvikling som keiser Wilhelm II videreførte.

³² Stavanger Aftenblad «Keiserens tale: Fritjof symbol paa germaner-enhet.» 31. Juli 1913. Keiserens tale ved Balholm-festene har germansk fellesskap som motiv og Fridtjofstatuen er lik Hermann statuen som representerer en germansk helt.

³³ Skotheim, *Keiser Wilhelm i Norge*, 39.

³⁴ Güßfeldt, *Keiser Wilhelms reiser i Norge*, 20. Güßfeldt er naturvitenskapsmann og en erfaren utforsker som gjør han til en autoritet, når han beskriver hva som trengs for å sette pris på naturen og hvilket balansert sinn man må ha for å sette pris på skjønnhet, virker det overbevisende på leseren. Keiserens interesse og begjær for å se å lære blir nøye underrettet på en smidig måte som lar leseren trekke slutningene Güßfeldt legger opp til på egenhånd.

³⁵ Se Fig. 3; Museum Huis Doorn. Telegraphendienst an Bord, Fotografi: 1900, HuDF-A032.50, Kieler Woche, Wilhelmshaven, Nordlanreise und Bremerhaven 16. Juni bis 3. August 1900. Huis Doorn Photocollectie, Nederland. Telegrafstasjonen sendte og mottok enorme mengder telegrammer ved alle ladestedene langs ruten; Bergens Tidende. «Kristiania den 3dje Juli.» 3. Juli 1889, Den norske regjeringen erklærte at alle embetsmenn i distriktene skulle bistå keiseren med jakt, fiske og telegram sender.

3. Nordlandsfarten i det store Europeiske bildet

Fig. 3 Illustrasjonsbilde: *Den Tyske Eskadre i Bergen i 1890*. Av Knud Knudsen. Her er S.M.Y *Hohenzollern* markert med et kryss.

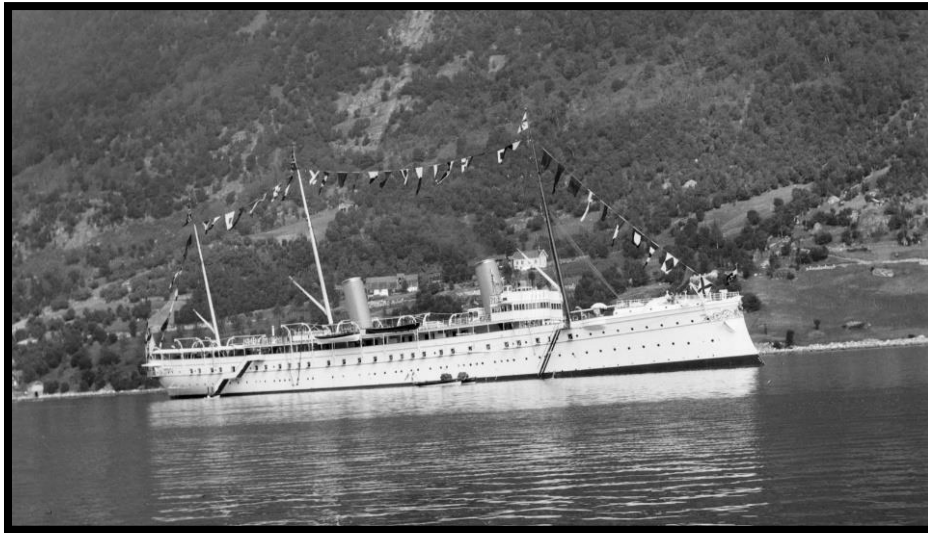
3.1 Ombord «S.M.Y Hohenzollern»

Diskusjonen rundt keiser Wilhelm II's rolle i Europeisk politikk har gjort store fremskred i nyere forskning som har gravd frem et bilde nærmere det helhetlige, enn det fra 50 år siden. Keiseren reiste med et mektig følge, både om bord i sitt lystskip og i eskorten av krigsskip som fulgte ham. Basert på rapporter fra medreisende dagbøker, samtidige aviser og telegramrapporter og forutliggende sekundærlitteratur som redegjør for medreisende og eskorteskip og ikke minst bilder fra reisene, så kan man anslå at det var vanligvis opp til et snes krigsskip i følge på Nordlandreisene og at reisegjestene oftest var toppmilitære og politiske skikkelser fra styringsapparatet i Berlin.³⁶ Det intellektuelle innslaget kommer i form av fotografer og kunstnere, å ha en fotograf med på reisen er en videreføring av fyrstetradisjoner fra 1700-tallet når reisene til fyrstene ble dokumentert i form av malerier, i den nye tiden benyttet man seg av fotografer.³⁷

³⁶ Museum Huis Doorn. Telegraphendienst an Bord, Fotografi: 1900, HuDF-A032.50, Huis Doorn Photocollectie, Nederland; Norges Sjøfartstidende. «Velkommen! Keiserens Ankomst.»; Norges Sjøfartstidende. «Den 1. Juli 1890.» 1. Juli 1890. Viser en detaljert oversikt over skipene som ventes til hovedstaden. I denne høyst seremonielle begivenheten var skipenes oppstilling i fjorden nøye planlagt som illustreres med kartet; Skotheim. *Keiser Wilhelm i Norge*, 229-230. En oversikt som viser medreisende, egne funn i aviser og rapporter gjengir mye av det samme resultatene som viser en overveiende representasjon av ærlighet og militære, men med et godt innslag av intellektuelle og kunstnere. Hans Dahl var ofte gjest hos Keiseren og vitner til det apolitiske aspektet ved reisene.

³⁷ Skorgevik, Kjell. *Fotografer i Ålesund i glassplatenes tid* (Ålesund: Aalesund Museum, 1985), 61.

3.2 'Marinestützpunkt Norwegen' - som brikke i Europaspillet

³⁸ Fig. 3.2

Illustrasjonsbilde:
[fra Keiser Wilhelm
II reiser i
Sognefjorden].
Av ukjent fotograf.

Flaggene i mastene
og i begge ender
av skipet indikerer
keiserens rolle i
Norge, flaggrekken
forteller om miljøet
rundt besøkene.

Når keiseren reiste tokk han som sagt ikke fri fra sine plikter, *S.M.Y Hohenzollern* var utstyrt med datidens fremste kommunikasjonsmidler og sendte flere ganger dagen utsendelser.³⁹ Det er snakk om full kommunikasjon med regjeringen i hjemlandet med rapporteringer og målinger av norskekysten. Regnet blant sine plikter var '*Chef der Marine*' den keiseren tokk nærmest til hjertet, alt forskningsarbeid redegjør for keiserens involvering i Tysklands flåteopprustning og fra det tyske *Riksmarine*kabinettet sine ranglister fra Wilhelm IIs regjeringstid blir det uttrykkelig understreket at marines øverste leder var Wilhelm.⁴⁰ Utsagnet om Tysklands akvatisk betingede fremtid er et uttrykk for Wilhelms tanker om marinen. Figur 3.2 viser keiserens yacht i Sognefjorden under en av hans reiser og verdt å merke seg her er flaggene i mastene, fra hekken til akter er det fem flagg som peker på keiserens rolle: det første er keiserrikets orlogsflagg som henger fra hekken, det vitner om den militære rollen til keiseren, det neste er havnestat flagget fra mesanmasten som her er det Norske flagget, av skikk og sedvane heiser man flagget til nasjonen man seiler i, her vitner flagget om at keiseren er gjest i Norge 'offisielt'. På stormasten finner vi Wilhelms eget flagg, keiserflagget, videre finner vi hengende fra fokkemasten flagget som indikerer Wilhelms rolle som *chef der marine*: Stor-admiral flagget.⁴¹ Keiserens rank kan sammenlignes med hvordan Norges konge er overkommanderende i det norske militæret, inkludert den Kongelige Norske Marinen. Til slutt henger Tysklands orlogsgjøs eller *ankerflagg* fra forstavnen, vanlig for gjøsen er at den heises når

³⁸ Marcus-Specialsamlingene ved Universitetsbiblioteket. [fra Keiser Wilhelm II reiser i Sognefjorden], Fotografi: 1912/1914, ubb-bs-ok-19930-015, BS-Samlingen, Universitetet i Bergen, Norge.

³⁹ Museum Huis Doorn. Telegraphendienst an Bord, Fotografi: 1900, HuDF-A032.50, Nederland.

⁴⁰ Düsseldorf Universitäts- und Landesbibliothek. Rangliste der Kaiserlich-Deutschen Marine, Oppslagsverk: 1912, urn:nbn:de:hbz:061:1-622146, side 3, Besondere Sammlung, Genealogische und Heraldische Bestände, Heinrich Heine Universität, Düsseldorf, Tyskland. Heinrich Heine Universitetet har en samling av de årlige ranglistene som ble utgitt 1892-1917, alle ranglistene har samme redegjøring av keiserens rolle, både før og etter den formelle tittelen «Grossadmiral» ble innført i ranglistene i 1905.

⁴¹ Se Fig. 3.2. På bildet flaggene utydelige, særlig var det usikkert om det var keiserflagget eller Prøysens kongeflagg som var heist, disse er svært like unntatt i grunnfargen, men med nøye granskning og ved å bruke farge-til-svart-hvitt modeller var det mulig å identifisere flaggene og se at det var det *gule* keiserflagget og ikke det *røde* prøyssiske kongeflagget.

man ligger til anker og ikke under seilas. Her sier det oss bare at båten ligger til anker. Großadmiral flagget, som også ble delt med stor-admiralene, er absolutt ikke bare symbolsk for keiseren. I sine memoarer beskriver keiseren ofte flåten som hans egen, og i 1914 tokk han selv initiativ, til tross for anmodningene fra Berlin, og beordret flåten som han anså som sin egen, tilbake til Tyskland.⁴² Keiseren var absolutt en talsmann for marinen og representerte Tysklands militære makt mens han reiste i Norge, men utover representasjon var det faktiske militære mål med turene?

Norges mest strategiske kyststrekning var sørvest-kysten langs Sør- og Vestlandet. Britiske strategi var å bruke sin oversjømakt til å stenge av handelsnettverket til Tyskland og dets tilgang til de åpne hav ved hjelp av en blokade på tvers av den engelske kanal og en blokade mellom Sør-Norge og Scotland.⁴³ For Tyskland gjaldt det å ha en sterk nok flåte til å hindre dette, den såkalte «risikotanken», en flåtedoktrine som tilsa at flåten skulle være stor nok til å kunne påføre en fiendtlig sjømakt så store tap at videre militære operasjoner blir umulig og dermed få dem til å revurdere ethvert angrep mot Tyskland.⁴⁴ Kritisk for en slik tallmessig underlegen flåte var dens effektivitet, et direkte treff med den britiske *Royal Navy* måtte unngås om mulig og evnen til å forbi gå en potensiell blokade var sentral. Her kommer Norges sørvest kyst inn i bildet, å seile år etter år i den norske skjærgården ville gi den tyske *Hochseeflotte* uunnværlig erfaring av norskekysten som kunne blir svært verdifull om en krig brøt ut.

Disse sjøstrekningene var tøffe å manøvrere og desto mer som en eskadre i krigstid, dette bekrefter Güßfeldt med sine naturbeskrivelser om seilas i skjærgården som danner «... et så innviklet nett av kanaler og sund at ingen fremmed sjømann med sikkerhet kan finne veien gjennom dem langs kysten.»⁴⁵ Keiseren hadde norske losere om bord i skipene som guidet dem trygt frem og underveis ble det gjort målinger og kysten ble kartlagt, målingene ble gjort som et uttrykk for Güßfeldts oppdagelsesreiser- og naturforskerbakgrunn men muligheten for disses militære verdi kan ikke sees bort fra.⁴⁶ Kartleggingen er nok mest sentral og var et veldig gunstig biprodukt av seilasene, de tyske sjøoffiserene observerte norske festninger, strender, skjær, strategiske punkter og alle mulige utfordrende områder ble grundig kartlagt av *Hochseeflotten*.⁴⁷ Slike forhold gikk ikke umerket forbi, norske aviser kunne dele for leserne sine at Norge ikke skulle bli en øvelsesplass for noen krigsskip, særlig som en nøytral nasjon i tiden rett før 1914 var det viktig å ta avstand til stormaktene.⁴⁸ Skotheim redegjør for hvordan Norge ble prøvegrunn for nye teknologier som trådløs kommunikasjon.⁴⁹ Dette gav *Hochseeflotten* det teknologiske forspranget som risiko-doktrinene krevde.

⁴² Keiser Wilhelm II. *Begivenheder og Skikkelser*, 145.

⁴³ Osborne, Eric. W. *Britain's economic blockade of Germany, 1914-1919* (London: Frank Cass Publisher, 2004), 87-88

⁴⁴ Keiser Wilhelm II. *Begivenheder og Skikkelser*, 135.

⁴⁵ Güßfeldt. *Keiser Wilhelms reiser i Norge*, 35. Eget trykk.

⁴⁶ *Ibid*, 17.

⁴⁷ Holtmark et al., *Stormaktene, Sverige og Norge*, 139.

⁴⁸ Stavanger Aftenblad. «Festen i Balholm, Private- og byraatelegrammer.» 31. Juli 1913

⁴⁹ Skotheim, *Keiser Wilhelm i Norge*, 164.

Alt dette munner ut i at Tyskland fikk nær og dyptgående informasjon og erfaring om norskekysten ved å seile år etter år som gjest i landet. Reisene ble offisielt godtatt av den norske regjeringen da det ble sendt ut offisielle velkomst-telegrammer og instruksjoner om å bistå keiseren på reisene hans. Om tyskerne brukte denne gjestfriheten til å sette foten i døren å tøyne grensene ved å sette flere krigsskip på sjøen er sannsynlig, men det er også sikkerhets hensynet at keiseren ikke kunne reise uten beskyttelse.⁵⁰ Det var få i samtiden som var overbevist om at de tyske skipenes regelmessige seilas og keiserens besøk kun var uskyldig turisme.⁵¹ Sikkerhets forklaringen var høyst aktuell da forsøk på keiserens liv mens han var i Norge var ansett som en mulighet, og ved krigens utbrudd var det britiske planer om å fange keiseren, ifølge Wilhelm selv.⁵² Dette ville skjedd mens han var i det nøytrale Norge med en forholdsvis liten militærstyrke. Om disse planene var sanne er nødvendigvis ikke avgjørende for at forhåndsreglene ble iverksatt av keiseren, som den norske regjeringen nødig kunne motsette seg.⁵³

3.3 Politiske rammer: Unionskrisen

Norgesreisene eksisterte ikke i et politisk vakuum verken før eller etter unionskrisen. Tiden rundt unionskrisen er avslørende for Tyskland og de andre stormaktenes politiske ambisjoner i Skandinavia, Gammeliens presiserer at keiserens intensjoner var fjernt fra det man kunne forvente av en norgesvenn.⁵⁴ Gammeliens konklusjon er på grunnlag av uttalelser og løfter fra keiseren til kong Oscar II under unionskrisen, dette er løfter om «monarkisk solidaritet» som betyr militær støtte til å slå ned norske opprør.⁵⁵ Dette fremstår ikke veldig Norges vennlig i det heletatt, men her mener jeg at realpolitikk og det øvrige europeiske bildet må tas med i betraktningen. Gammeliens konklusjon er på ingen måter falskt begrunnet og på dette grunnlag er hans verk veldig innflytelsesrikt, men å trekke likhetstegn mellom keiserens personlige forhold til Norge og det Tyske keiserrikets politiske mål bør ikke gjøres uten videre. En av Gammeliens egne store poeng er at i det 19. Århundre måtte selv konger og keisere måtte rette seg etter de geopolitiske 'jernlovene' mellom maktene i Europa.⁵⁶ Gang på gang ville

⁵⁰ Bergens Tidende. «Kristiania den 3dje Juli.» 3. Juli 1889; Güßfeldt, *Keiser Wilhelms reiser i Norge*, 109-110. Kong Oscar II sender keiseren ett hilsningstelegram og anviser om at alle keiserens telegrammer og depesjer skal bli behandlet med høy prioritet. De norske telegramstasjonene skal ha etterfulgt denne forespørselen med så stor iver at keiseren uttrykte sin takknemmelighet for dette. Bergens Tidende rapporterer at regjeringen i Hovedstaden ba de lokale amtene om å bistå keiseren på reisen, i dette tilfellet med jakt og fiske.

⁵¹ Holtsmark et al., *Stormaktene, Sverige og Norge*, 137.

⁵² Keiser Wilhelm II. *Begivenheder og Skikkelser*, 145.

⁵³ Skotheim. *Keiser Wilhelm i Norge*, 237. Historikeren Hans Olaf Breivig teori om at terrornettverk som «Sorte hånd» og «Dødens forbund» hadde attentatsplaner på keiseren mens han var i Norge er meddelt i Skotheims bok hvor Brevig har tatt del i skrivearbeidet. Teorien bygger på hypoteser, men det er indikasjoner på at det var gjort et forsøk på keiserens liv som ble hindret av tysk etterregning; Lillesvangstu, Tone Merete. «Her var det planen å ta livet av keisaren for hundre år sidan,» *NRK Vestland*. 23.09.2011. Hentet 18.5.2020 fra <https://www.nrk.no/vestland/forste-verdskrig-kunne-starta-her-1.7805961>

⁵⁴ Gammeliens, Stefan. «Det tyske Rikets holdning til den svensk-norske unionskonflikt 1888-1905. Wilhelm II og Oscar II mellom monarkisk solidaritet, slavofobi og selvbedrag.» Hentet 17. Mai 2020 fra <http://www3.hf.uio.no/1905/prosjektID=18.php>

⁵⁵ Berg, Roald. «Stefan Gammeliens: Wilhelm II und Schweden-Norwegen 1888-1905.» *Historisk tidsskrift* 19, nr. 2 (2014): 355; Gammeliens, Stefan. «Det tyske Rikets holdning.»

⁵⁶ Berg. *Stefan Gammeliens*, 354.

personlig politikk drevet av fyrstene svikte; keiser Wilhelm II og kong Oscar II var begge delvis eller helt mislykket i Unionskrisen tross sine forsøk på å drive 'persönlichen Regiments'.

Kong Oscar IIs ønsker var å sikre Sverige mot Russland og naturligvis bevare unionen med Norge; kongen anså seg selv som både Norges og Sveriges Konge.⁵⁷ Når den norske regjeringen erklærte unionen for oppløst var kongens reaksjon sjokk og deretter dyp sorg, han følte seg såret og bedratt av sitt eget folk, med stor sorg var en av kongens første kvaler om hvorfor nordmennene ikke kunne ventet? «Kunne de ikke i det minste ha ventet til jeg lå i Riddarholmkyrkan?». ⁵⁸ Men, bruddet var unngåelig tross alle kongenes gode tiltak og bruk av personlig politikk for å imøtekomme Norges sak i unionen. Den lille trøst kongen fikk av Paul Paulsen, som overrakte stortingets erklæring personlig til kongen, var at det norske folk holdt ingen vonde følelser ovenfor hans majestet, det var kun politisk.⁵⁹ Et vennskap med Tyskland var en god garanti mot det kongen anså som «arvefienden» i øst, Russland.⁶⁰ Det eksisterte derfor et varmt vennskap mellom den tyske keiseren og Kong Oscar II, som i utgangspunktet var fruktbart, men ettersom unionskrisen dro mot sin ende var det klart at godvilje monarkene seg imellom ikke kunne anvendes til politiske fortjenester; keiseren kunne ikke bevare union slik kongen ønsket, og keiseren klarte heller ikke få sine interesser i unionskrisen og kongesspørsmålet imøtekommet av kong Oscar II.

For Wilhelms del var personlige politikk mye anvendt både innen- og utenriks, men møtte veggen gang på gang. I unionskrisen skjedde utviklingen fort og keiseren klarte ikke å sikre noen av sine ambisjoner og utfallet av krisen ble langt fra det keiseren ønsket. Først hadde keiseren bestemt seg å stille seg nøytral i den tro at de andre stormakter ville gjøre det samme, stemningen i Europa var høy og Marokko-krisen fikk stormaktene til å rasle med sablene. Vi vet at keiseren i starten av krisen ønsket å stå nøytralt fordi når han hadde muligheten til å mekle, og til å fremme sitt foretrukne kongsemne (danske prins Valdemar), gjorde han ikke dette, men stilte seg heller nøytral.⁶¹ Keiseren forklarte simpelt hen at en engelsk prins på den norske tronen ville gjøre det vanskelig for han å erkjenne Norge og bevare det gode forholdet til nordmenn, han var jo Norgesvenn tross alt så regjeringen hadde søkt etter keiseren for at han kunne mekle Norges sak.⁶²

Når det senere var klart at Kong Edwards svigersønn, den danske prins Carl, kunne ende opp på tronen innså Wilhelm at Tysklands interesser var truet; et Engelsk-vennlig Norge ville kanskje tillate Britene en marinebase i Kristiansand og dermed stenge av hele Tysklands tilgang til havet!⁶³ Wilhelm prøvde å personlig overbevise Kong Oscar II om å akseptere det norske tilbudet om å sette en av kongens enge

⁵⁷ Myhre, Jan Eivind. *Norsk historie 1814-1905* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2015), 285.

⁵⁸ Andersen. *Spillet bak kulissene*, 113 – 114.

⁵⁹ Ibid, 113.

⁶⁰ Gammelien, Stefan. «Det tyske Rikets holdning.»

⁶¹ Holtsmark et al., *Stormaktene, Sverige og Norge*, 119.

⁶² Andersen. *Spillet bak kulissene*, 98.

⁶³ Ibid, 177. Keiseren ser muligheten til at Norge ville tillate en Britisk blokade av Nordsjøen dersom landene ble knyttet tett mot hverandre som ville gjøre Norge til «en engelsk vasall.»

prinser på den norske tronen, en Bernadotte.⁶⁴ Dette var viktig for keiseren og Tyskland ved forlengelse fordi på den måten ville Norge og Sverige ha samme kongehus som begge var tyskvennlige.⁶⁵ Dette ville virke til fordel for å holde Britisk dominans på avstand, hvis Norge falt under Britisk innflytelse ville dette ha ufattelige store konsekvenser for Tysklands fremtid – den lå jo tross alt på havet.⁶⁶

Det var kritisk at England ikke fikk sin kandidat på tronen og dermed begynte keiseren sitt forsøk på å overbevise kong Oscar II om å godta det norske tilbudet. Kong Oscar II kunne ikke tillatte noen fra hans familie til å ta tronen han hadde blitt kastet fra og Wilhelm møter en vegg.⁶⁷ Det er fra disse forsøkene på å overbevise og forsikre kong Oscar II om at han hadde Tysklands støtte, og dermed forsikringen han trengte mot Russland, at man får høre de sjokkerende tiltakene keiseren var villig til å ta for å vinne over med sin politikk.⁶⁸ Men hvorfor ikke bare la Norge bli selvstendig? Jo, som sagt var Svenskene under den tyske sfæren av innflytelse og ved forlengelse var Norge også dette så lenge unionen bestod, hva enn keiseren har ment om nordmenn og Norge må av realpolitiske årsaker nedprioriteres. Enn så mye Wilhelm var glad i det norske folk, ville en Engelsk-Norsk blokade stenge Tyskland inne og koste dem dyrt om det skulle bryte ut en krig, noe som virket veldig sannsynlig i den perioden. Og et republikansk Norge vil kun føre til tvil og konflikt i Europa – det ville uten tvil bli sett på som et anarkistisk oppgjør som kastet monarkiet og en intervensjon ville bli et faktum, dette ville unngåelig føre Tyskland og England mot hverandre og resultere i en stor Europeiske krig, og dette var noe alle stormaktene ønsket og unngå, selv om de eventuelt hadde vært norgesvenn i 16 år.

Det neste keiseren ville var da å fremsette et dansk alternativ, prins Valdemar, denne kandidaten var mer egnet mente keiseren fordi denne prinsen hadde ingen tilknytninger til England og hadde en fransk prinsesse til kone som arbeidet med å bedre forholdet mellom Danmark og Frankrike, mens Valdemar selv orienterte seg mot Russland. Altså, denne kandidaten var perfekt for tyske mål hvis en Bernadotte ikke kunne ta tronen, den ville knytte Norge tettere til Tyskland og binde Frankrike og Russland sammen, dermed effektivt isolere England som utgjorde trusselen for Tyskland, Frankrike og Russlands posisjon i Europa.⁶⁹ Dessverre for keiseren kom forslaget hans for sent da den norske regjeringen allerede tok mange sjanser med å i det hele tatt organisere at prins Carl skulle ta over tronen, å få en ny kandidat midt oppi det hele kunne velte hele prosessen. Når den norske regjeringen fikk keiserens forslag brukte de faktumet at prinsesse Marie var katolsk som påskudd for avvisningen og forklarte at det ville gi

⁶⁴ Myhre. *Norsk historie fra 1814-1905*, 294. «Bernadottetilbudet» var kun ment som en politisk gest ovenfor kongen og var forventet å bli avvist. Tilbudet var ment for å vise for kong Oscar II og Europa at Norge ikke var en anarkistisk utbryterstat, at Norge brøt unionen med intensjonen om å sette en ny konge på tronen sin, men at kong Oscar II av konstitusjonelle prinsipper ikke lenger fungerte som Norsk konge.

⁶⁵ Holtsmark et al., *Stormaktene, Sverige og Norge*, 32.

⁶⁶ Meyers Großes Konversations-Lexikon, 933.

⁶⁷ Andersen. *Spillet bak kulisserne*, 176.

⁶⁸ Ibid, 127; Ibid, 134.

⁶⁹ Holtsmark et al., *Stormaktene, Sverige og Norge*, 107.

republikaner-bevegelsen i det *protestantiske* Norge vind i seilene og at de dermed måtte høflig avvise tilbudet.⁷⁰

Keiseren hadde nå forspilt sjansen på å gripe inn og selv om han hadde handlet tidligere, er det begrenset hva slags virkning det ville ha hatt. Tanken om en Hohenzollern-prins på den norske tronen var kastet frem og tilbake, men av realpolitiske grunner og hensyn til geopolitiske spenninger forstod Keiser Wilhelm II at det ikke ville være, med tanke på London-regjeringen, aktuelt med en tysk prins på tronen i Norge.⁷¹ Krisen viser rammen for keiserens politiske spillerom i Norge og hva hans intensjoner kan ha vært. Slik som Gammelien argumenterer seg frem til stemmer ikke tanken om personlig politikk som et effektivt virkemiddel med virkeligheten.⁷² Keiseren hadde muligheten til å mekle i krisen og ble kontaktet av norske sendemenn ved flere anledninger, men hans svar var at han valgte å gjøre ingenting og at han ikke kunne anerkjenne et republikansk Norge, når det ble klart at Britene ikke hadde samme holdninger begynte keiseren å gripe inn, men som vi diskuterte kom forsøkene for sent i prosessen.⁷³ Keiseren var altså godt informert om krisen, men i starten av unionskrisen var keiserens fokus hovedsakelig på Marokko-krisen. I 1907 ble Skandinavia sikret med integritetstraktaten som Tyskland underskrev, i *Stormaktene Sverige og Norge 1905-1907*, legger redaktørene frem hvordan denne traktaten forsikret stormaktene om Skandinavias sikkerhet, og interessen kunne flyttes.⁷⁴ Gammelien går videre å påstår at keiserens begeistring over Norge var kun for det ved Norge som kunne brukes i den tyske nasjonsdyrkelsen; sagaene, historien og naturen, men at begeistringen på ingen måte ble overført til det norske *folk*.⁷⁵ Dette mener jeg å nyansere, som vi har sett er ikke keiserens politiske gjøremål en ensidig refleksjon av hans karakter, dette ville vært en forenklet tolkning, heller ser vi med unionskrisen og Boer-skandalen at keiserens egne interesser ikke alltid gikk i overenstemmelse med de politiske målene han førte. Å påstå på grunnlag av keiserens politiske valg og utsagn, hva hans personlige ambisjoner er, viser seg å være lite fruktbart og representativt i keiserens tilfelle. Wilhelm tredde inn i rollen som en statsleder med personlig ansvar for politikken, men dette ansvaret ble raskt redusert til å være talsmann for ferdigsatte mål fra den tyske regjeringen heller enn mekler av egne politiske planer. Derfor kan man se på keiserens reiser som opprinnelig rent genuint rotet i fascinasjon for folk, sagn og natur, men med politiske goder som unngåelig kan helt avskilles fra keiserens offentlige status, politikken i unionskrisen var kun *business* da det ikke ville vært aktuelt å støtte

⁷⁰ Andersen. *Spillet bak kulissene*, 179-180.

⁷¹ Ibid, 105.

⁷² Berg. *Stefan Gammelien*, 358.

⁷³ Holtsmark et al., *Stormaktene, Sverige og Norge*, 119; Andersen. *Spillet bak kulissene*, 50, 97-8, 104, 201, 205, 259, 267. Her er detaljerte redegjørelser av keiserens uttalelser i forhold til unionskrisen, meningen går fra å ta avstand tross tilbud om å mekle, til å erkjenne prins Carls som kongsemnet for å få krisen unnagjort uten eskaleringer.

⁷⁴ Ottosen, Morten Nordhagen. «Sven G. Holtsmark, Rolf Hobson og Tom Kristiansen (red.) Stormaktene, Sverige og Norge 1905-1907. Fra konsulatsak til integritetstraktat. Cappelen Akademisk, Oslo 2006, 208 s.» *Historisk tidsskrift* 86, nr. 1 (2007): 168.

⁷⁵ Berg. *Stefan Gammelien*, 356.

Norge uten hensyn til stormaktspolitikken og hvilke signaler det ville sendt til nasjonene under fremmed kontroll: Balkan, Øst-Europa og koloniene.⁷⁶

4. Fra keiser til konge

4.1 Diskurs og opinion: Folkets keiser

Allerede fra første besøk ble keiseren populær i Norge, bare det at en *keiser* ville besøke Norge hadde enorm positiv innflytelse på nasjonalbevisstheten og tanken om at Norge var noe særegent. Opinionsen i de norske avisene er fremstilt med metodene nevnt tidligere, resultatene indikerer at keiserbesøkene ble sett på som bevis for resten av verden at Norge hadde mye å by på og var verdig kongelig besøk. Folket forstod det slik at landets omdømme som et turistland ble bekreftet med keiserens besøk, dette stemmer fordi nettopp keiserens favoritt-plasser ble straks til store turistattraksjoner; Balholm festet keiseren for alltid på kartet. I den internasjonale turistverdenens bevissthet ble Norge det store turistlandet.⁷⁷

Keiserens mottakelse var alltid lik gjennom hele perioden og man finner utallige beskrivelser av disse treffene i aviser, både nutiden- og datidens, dagbøker, fagbøker og fotografier. Et typisk møte kunne utspille seg slik: Keiserens reise ble meldt i de norske avisene i forkant (i et tilfelle finner man en slik varsel allerede i april samme året),⁷⁸ og ruten til keiseren ble emne for spekulasjon i avisene, det var gjerne to type spalter i hver avis som dekket reisene, en kortere sammen med alminnelige skipsanløp bak i avisen, og en lengre type som dekket og kommenterte keiserens reise i dypere detalj. Gjennom hele perioden holdt avisene samme interesse ved reisene.⁷⁹ Det er angivelig de kortere skipsmeldingene Skotheim referer til når han forklarer at utviklingen av avisenes keiser-reportasjer avtok kraftig med årene og mot slutten lignet mer på korte skipsmeldinger.⁸⁰ Etter at keiseren møtte opp i sitt lystskip, ideelt sett til «*straalende sommergeir*»,⁸¹ ror lokale ut på vannet i masse småbåter og legger seg rundt keiserens skip og hilser, noen ganger ble det spilt musikk, og en folkemasse på kaien som ropte hurrarop fulgte sedvanen med.⁸² Videre holdtes det somregel en velkomstsereoni og deretter en fest hvor fornemme kunne mingle med keiserfølget, men keiseren gjorde også vane av seg å være i kontakt med 'den ringe' nordmann som bidrar

⁷⁶ Holtmark et al., *Stormaktene, Sverige og Norge*, 124. Om Wilhelm II hadde støttet Norge uten hensyn til geopolitikk ville det sendt signaler til undersåtter nasjoner at det fantes sympatiske for dem og at det var *mulig* å bryte ut uten krig. Tyskland og hennes allierte; Østerrike-Ungarn, hadde interne separatistiske bevegelse som regjeringene ikke ønsket å oppmuntre.

⁷⁷ Bergens Tidende. «Keiser Wilhelms Reise.» 4. Juli 1889.

⁷⁸ Bergens Tidende. «Den tyske Keisers Nordkapreise.» 29. April 1890; Bergens Tidende. «Keiser Wilhelms Norgesreise. 30. April. Vanligvis trappet innleggene om keiseren og Norge opp i sommermånedene, men man finner tidvis rapporter om Norgesreisene ganske tidlig på året som indikerer at reisene var en begivenhet man så frem til som folk ønsket å vite om.

⁷⁹ Stavanger Aftenblad. «Keiseren i Norge.» 12. Juli 1911; Stavanger Aftenblad. «Keiseren.» 12. Juli 1911. Dette året er langt nok frem i keisertiden til at keiserens besøk hadde blitt innarbeidet tradisjon, men likevel rapporterer avisene ivrig om keiseren i Norge uten at det er noen 'interessehendelser' som skaper stor mediedekning.

⁸⁰ Skotheim, *Keiser Wilhelm i Norge*, 38.

⁸¹ Bergens Tidende. «Keiser Wilhelms Reise.» 4. Juli 1889.

⁸² Gűbfeldt. *Keiser Wilhelms reiser i Norge*, 47, 57. Beskriver hva avisene også gjengir ved nærmest alle møtene, masse hurrarop og hilsninger; Skorgevik. *Fotografier i Ålesund*, 61. Illustrerer møtet mellom keiseren og folket ved kystbyene.

til det store kulturhistoriske inntrykket besøkene hadde på nordmenn.⁸³ Ettersom keiserens besøk var knyttet til turisme var været avgjørende, de lokale kunne puste lettet ut når det var godt sommervær når keiseren kom på besøk. Var det uvær kunne man risikere at keiseren seilte forbi og nettopp dette skjedde i Trondheim da regnvær avbrøt besøket, til byens store skuffelse, noterer byggmesteren ved Nidaros Domkirke Restaureringsarbeider i sin journal 19. Juli 1904.⁸⁴

Et av de mer overraskende oppdagelsene er Keiser Wilhelm IIs bidrag til Nidaros domkirkes gjenreisning. Selv har jeg vært innom domkirken på flere omvisninger med flere forskjellige foreninger, hver av dem med sine unike fokusfelt og vinklinger; Nidarosdomens egne turist-guider, en student-omvisning med en foreleser fra historiefaget ved NTNU som guide, en 'åpen dag' hvor dyktige håndverkere og ansatte fra NDR underviste og forklarte i stor dybde og til slutt var jeg også med på en omvisning av kirken ledet av sognepresten Egil Mogstad fra den katolske kirken i Trondheim. Ingen av disse omvisningene nevnte keiseren og hans involvering, heller ikke Nidarosdomens nettsider har noe informasjon om hans bidrag (20. Mai 2020), dette peker ikke nødvendigvis mot en undergraving av keiserens bidrag, men heller mot at kirkens historie er så mangfoldig og rik at selv keiseren blir redusert til en fotnote i dens lange fortelling. Men, dette aspektet burde opplyses bedre for allmenheten. Wilhelm er på ingen måter glemt av NDR og det var med deres arkiv og hjelp at omfanget av keiserens involvering ble tydeliggjort.

I 'byggmesterens dagbok', en journal samling i NDR sitt historiske arkiv, føres det oversikt over keiserens besøk, interesse og gaver, dette kan kryssrefereres med samtidens aviser som rapporterer de samme donasjonene og besøkene.⁸⁵ Hvert år gav keiseren minst 1000 kr til Domkirkens restaurering, hvis han ikke kunne møte personlig kom donasjonen via sendemenn.⁸⁶ Men, keiseren besøkte ofte domkirken og fulgte med arbeidet, han var mer enn en passiv besker og skal ha hatt instruksjoner og forslag til byggearbeidet underveis, ett av hans innskudd var at donasjonen hans ikke skulle finansiere korbuestatuene, som ikke falt ham i smak,

⁸³ NDR Historiske Arkiv. Transkripsjon av W. Bergstrøms dagbok, Protokoll: Bergstrøm II – 1892-1907: 1904, Trondheim, Norge. 21. Juni; Güßfeldt. *Keiser Wilhelms reiser i Norge*, 269-70; Skotheim. *Keiser Wilhelm i Norge*, 34, 45. I løpet av reisen ville keiserfølget hyre nordmenn som kusker, loser, verter og pendlere. Om keiseren ble begeistret over en nordmanns væren, kunne dette belønnes med gullmynter, klokker, keiserprotretter eller andre gaver. Keiserens gavevaner gjorde følgende et stort og varig inntrykk på mottakerne og deres familie.

⁸⁴ NDR Historiske Arkiv. Transkripsjon av W. Bergstrøms dagbok, Protokoll: Bergstrøm II – 1892-1907: 1904, Trondheim, Norge. 19. Juli.

⁸⁵ NDR Historiske Arkiv. Transkripsjoner av protokollene: Chr. Christie Thronhjems Domkirke Innberetninger om restaureringen 1872-1907; Fra Byggmesterens dagbok 1909-1912, Ryjord – 1910-1915 og Brevjournal Nov 1909-Aug 1913 og Feb 1926-Juni 1929. Trondheim, Norge; Øystein Ekroll (Første amanuensis, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider), i samtale med forfatteren, 7. Mai 2019; Birgitta Syrstad (Fagleder, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider) i e-post til forfatteren, 19. Juni 2019. Syrstad og Ekroll kan berette, med erfaring, kjennskap og arkivfunn som grunnlag, om donasjonene og keiserens involvering med restaureringsarbeidet; Stavanger Aftenblad. «Keiser Wilhelm og Thronhjems domkirke.» 26. Juli 1905. Domkirken fikk de årlige donasjonene, uansett om keiseren besøkte domkirken eller ei. Donasjonene blir stundom omtalt som «den sedvanlige gaven», hvilket antyder hvor involvert keiseren var i arbeidet.

⁸⁶ NDR Historiske Arkiv. Transkripsjon av byggmester N. Ryjords dagbok. Protokoll: Ryjord – 1910-1915: 1913. 1869-1987 C Journaler og andre overgripende registre, Trondheim, Norge. 12. August.

men heller skulle gå til blyglassvinduene.⁸⁷ Fra dagbøkene får vi god innsikt til trøndernes opinionen om keiseren, NDR ønsket å få gjort unna mest mulig arbeid i påvente av keiserens besøk, feie unna og koste, for å kunne imponere hans majestet med fremgangen som var blitt gjort siden forrige besøk.⁸⁸ En av de store gledene var når dette var vellykket og keiseren, mens han ble geleidet gjennom domkirken, komplementerte og kommenterte fremgangen og roste arbeiderne underveis.⁸⁹

Keiserens bidrag til bare Nidaros Domkirke talte i Februar 1911 om lag 26.000 kr til sammen, legger vi til gavene for de tre neste årene, i 1914 ble reisen avlyst før de nådde Trondheim, får vi en total sum på 29.000 kroner som regnet for inflasjon er 1.8 millioner kroner fra keiserens egen lomme til NDR.⁹⁰ Wilhelms kjennskap til domkirken forstås virkelig når man tar til betraktning, som Øystein Ekroll forteller, at det var keiseren som viste den norske kongen rundt i Nidarosdomen på kongeparets kroningsreise i 1906.⁹¹

Andre gavedonasjoner og hjelp keiseren gav til Norge er mange. Bybrannen i Hammerfest blir ofte oversett av dens mer berømte og omfattende brorpart; bybrannen i Ålesund 1904. Til Hammerfest som brant i 1890 gav keiseren 10.000 mark som kan omregnes til underkanten av 700.000 kroner i dagens kurs, ingen liten sum for en liten by ved Europas ende.⁹² I 1913 fikk en «ny kirke» i Oslo 20.000 mark av keiseren i anledningen av hans 25 års jubileum og som takk for gjestfriheten den norske nasjonen har vist keiseren alle årene.⁹³ De norske gavene inngår i en samlet sum på 25 millioner kroner som keiseren gav til veldedighet globalt ved anledningen av sitt jubileum.⁹⁴

Kronen på keiserens bistand i Norge er likevel Bybrannen i Ålesund i 1904. Som utallige kan erindre brant nesten hele byen ned, keiseren var på plass med nødhjelp allerede innen fire dager, utstyret som kom med krigsskip var ment for de tyske Afrika-kolonier men ble omdirigert av keiseren når han fikk høre om branden.⁹⁵ For hjelpen Ålesund fikk ble det holdt store fester til keiserens ære og reist en bauta av keiseren, og en hovedgate i byen bærer ennå keiserens navn.⁹⁶

⁸⁷ NDR Historiske Arkiv. Transkripsjon av Byggmesterens dagbok. Protokoll: Fra Byggmesterens dagbok 1909-1912: 1910. 1869-1987 C Journaler og andre overgripende registre, Trondheim, Norge. 20. Juli.

⁸⁸ NDR Historiske Arkiv. Transkripsjon av byggmester W. Bergstrøms dagbok. Protokoll: 1892-1907 Bergstrøm II: 1904, C Journaler og andre overgripende registre, Trondheim, Norge. 20. Juli

⁸⁹ Ibid, 21. Juli.

⁹⁰ NDR Historiske Arkiv. Transkripsjon av byggmesterens dagbok. Protokoll: Fra Byggmesterens dagbok 1909-1912: 1910. Trondheim, Norge. 20. Juni

⁹¹ Ekroll, i samtale med forfatteren, 7. Mai 2019.

⁹² Edvinsson, Rodney. 10. Januar 2016. «Historical Currency Converter.» Historical Statistics. Hentet 20. Mai 2020 fra <https://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>. Tyske mark var knyttet til gullstandarden og ti tusen mark i 1890 tilsvarte prisen til 3.5 kilo rent gull som i 1890 var verdt 8921 kroner som i dagens verdi er 694.505, - NOK. Regnestykket er gjort med tallene fra Professor Rodney Edvinsson ved Stockholm Universitet sin kursmodell.

⁹³ Stavanger Aftenblad. «20.000 mark til ny kirke.» 16 Juni 1913

⁹⁴ Ibid; Stavanger Aftenblad. «Keiser-Jubilæet. En gave paa 25 millioner til veldædighed.» 17. Juni 1913.

⁹⁵ Skotheim. *Keiser Wilhelm i Norge*. 133.

⁹⁶ Keiser Wilhelms Gate, Ålesund, Norge; Keiser Wilhelm II bauta, Stadtpark, Ålesund.

4.2 Balholm-festene: Kongens keiser?

Krigen markerer en brå stopp i Norge, hvor lenge keisertiden ville pågått om krigen aldri brøt ut er vanskelig å si. Utviklingen av opinionen om keiseren i Norge viser en økende popularitet gjennom hele perioden, men samtidig oppstår en polarisering rundt keiseren som gjør seg tydelig fra begynnelsen av det nittendeårhundre. Den økende populariteten viser seg i form av flere uttrykk for keiserhyllest fra den norske offentligheten. Dikt, sanger og hyllester publiseres i avisene og disse erindrer og redegjør for forholdet keiseren hadde bygget opp i 25 år som norgesreiser.⁹⁷ Polariseringen viser seg så smått gjennom hele perioden, i starten er den uttrykt som angst over tyske krigsskip i Norske farvann, denne bekymringen er med i pressen gjennom hele perioden, men fra 1905 får opposisjonen ett nytt aspekt; Norge får endelig en egen konge.

Keiserhylling og norsk nasjonalisme var forenelig opptil dette punktet. Gammelien og Skotheim, og andre historikere på emnet, understreker hvilken stor og positiv effekt de årlige norgesreisene hadde på nasjonalfølelsen blant nordmenn.⁹⁸ En diskursanalyse fra de første besøkene viser allerede den gang man snakket om hvilken stor ære besøkene til Norge var, og hva det vil si for Norges posisjon som en egen nasjonalstat i Europa. Norges Sjøfartstidende har den 1. Juli 1890 et førstesides innlegg om keiseren som kommer til hovedstaden, deres budskap er det samme som Gammelien fremstiller. Avisen drøfter at besøket viser at Norge, som for ikke så lenge siden var en knekt og fattig nasjon under Danmark, nå var verdig keiserbesøk fra en av verdens fremste nasjoner. Besøket skulle man, argumenterer de, være stolte over og man burde absolutt hilse keiseren velkommen, hans reiser viste at Norge var en særegen nasjon med sin egen historie verdt å merke seg, videre drøfter de i en realpolitisk vending hvordan Norge, slik som Tyskland, så sin fremtid sikret på havet, vår historiske tilknytning til havet gjorde at man naturligvis måtte ha en sterk flåte til å beskytte oss selv, slik som den flåten keiseren hadde med seg til Norge og stilte opp i Oslofjorden. Denne flåte-fremvisningen skulle, skriver avisen, minne nordmenn på hvor langt etter man hang.⁹⁹ Keiserens besøk ble da brukt politisk og symbolsk i Norge allerede fra starten av.

Etter 1905 er det ikke lenger like rett frem, Balholm-festene markerer et høydepunkt for den norske keiserdyrkelsen og står frem som tonegivende for denne polariseringen, det oppstår gnisninger om hvordan keiserdyrkelse kunne forenes med norsk nasjonalisme. I tiden rundt 1913 var keiserdyrkelsen på sitt høyeste, keiseren feiret sitt 25 års jubileum som Norgesvenn og som monark, minnene fra 1904 stod sterkt og Balholm-festene er legemliggjøringen av

⁹⁷ Stavanger Aftenblad. «Keiseren kommer!» 7. Juli 1904; Søndfjord Avis. «Keiseren i Ålesund.» 21. Juli 1904. Morgenbladet. «Fridtjofstatuens Støping.» 11. Juni 1913. Det skrives i samtlige aviser om bistanden fra keiseren som bidrar til at en rekke hyllester i form av sang, dikt og taler trykkes i avisene.

⁹⁸ Skotheim, *Keiser Wilhelm i Norge*, 175. Gammelien har selv skrevet deler av Skotheims bok, redegjørelsen for innvirkningen norgesreisene hadde på den norske selvstendighetsbevegelsen og nasjonalfølelsen er diktet av Gammelien og gjengitt her; Norges Sjøfartstidende. «Den 1. Juli 1890.» 1. Juni 1890. Samt de mange aviser som opplyser leseren om betydningen av besøkene og at man skal ønske keiseren velkommen.

⁹⁹ Ibid.

keisertiden. Men, slik ekstrem hyllest vekket motstand, i avisene diskuteres det om at keiseren fremstår som om han verter den norske kongen i hans eget rike.¹⁰⁰ Morgenbladet rapporterte 30. Juli 1913 en *feil*. Filen utgjør en markant hendelse som er sentral i tolkningen av hvordan seremonien ved Balholm ble mottatt av offentligheten. Kritikerne delte den falske nyheten om at keiseren mottok kongen på Balholm, dette ble kringkastet til flere aviser og var opprørende fordi det symbolsk fremstilte kongen som gjesten til keiseren. På grunn av dette mente mange at keiseren tok seg for mange friheter.¹⁰¹ Den 1. August innrømmet den opprinnelige korrespondenten at han hadde meldte feil; det korrekte var at kongen ankom kaien og en liten stund senere mottok ham keiseren.¹⁰² En liten feil, men symbolverdien hadde gjort sitt, og at påstanden ikke stemte betyde ikke noe for kritikerne. At en slik påstand kunne tas for en sannhet, vitner om at opinionen hadde skaffet seg en markant tilhengerbase begrunnet i en allmenn, nyansert oppfatning om keiseren. På samme måte som keiseren holdt seg unna når Kong Haakon ble kronet, var Balholm-festene nøye planlagt, seremonien begynte med at kongens skip ankom og en respektabel tid senere (om lag ett kvarter), seilte keiserens skip frem fra bak et nes hvor den hadde avventet kongens ankomst, kongelig etikette var alt for viktig til at man kunne gjøre symbolske feil.¹⁰³ Ekroll forklarer at en keiser er over en konge, og derfor kunne ikke keiseren av slike hensyn være til stede ved kroningen, ved overført betydning betyr dette også at keiseren ikke kunne motta kongen i hans eget land, den intrikate planleggingen som gikk inn i Balholm-festene utgjør en blanding av etikett, diplomati og tradisjon.¹⁰⁴

Minnesmerkeseremonien inngår i forutliggende politikk, i hjemlandet hadde han reist flere minnesmerker med samme skala og symbolinnhold.¹⁰⁵ Statuene er på dette viset intet unntak fra keiserens side, det som markerer noe særegent er at de ble plassert i Norge. Sammenhengen mellom keiserens minnesmerker og Norge blir et uttrykk for hvilket fotfeste keiseren hadde i Norge og hans seremonielle rolle og driv mot historiebruk. Fridtjovstatuen hadde enorme dimensjoner; selve figuren var på 12 meter og støpt i Tyskland, og stod på ett 14.5 meter høyt fundament

¹⁰⁰ Trondhjems Folkeblad. «Tyske flaaerevuer i norske fjorde.» 31. Juli 1913.

¹⁰¹ Hedemarkens Amtstidende. «Balholm-Festerne. Monarkerne Møtes.» 31. Juli 1913. Hedemarkens Amtstidende er en av avisene som trykker den antatte 'skandalen' om Balholm-seremonien, fortsatt er det en tilgivende tone i språket; det må ikke *gjenta* seg at keiseren verter kongen og at Norges kyst blir øvelsesplass for krigsflåter, men hyllingen av keiseren gjør seg gjeldene da de, på grunnlag av det gode forholdet mellom keiseren og det norske folk, viser sin støtte og aksepterer den tyske forklaringen på flåteoppholdet – *dette* årets enorme skipsnærvær er her som del av et sanatorieopphold og ikke relatert til Balholm-festene.

¹⁰² Morgenbladet. «Fridtjov-Statuen overleveres. Kongens og Keiserens Taler. En straalende Fest. Fra vor utsendte Medarbeider.» 31. Juli; Morgenbladet. «Efter Avsløringen av Fridtjov-Statuen.» 1. August 1913. Korrespondenten B.W. N er kilden til feilen, dagen etter beklager han og retter den opp, men innen da var nyheten spredt og trykt i flere aviser.

¹⁰³ Norges Sjøfartstidende. «Den 1. Juli 1890.» 1. Juli 1890. I anledningen av besøket til hovedstaden i 1890 inngikk det mye planlegging ned til den minste detalj som fulgte kongelig etikette og diplomati, dette er verdt å vurdere i lys av Balholms velkomstseremoni.

¹⁰⁴ Ekroll, i samtale med forfatteren 7. Mai 2019.

¹⁰⁵ Museum Huis Doorn. Teutoburger Wald. Hermannsdenkmal. Fotografi: HuDF-2064, Huis Doorn Photocollectie, Doorn, Nederland; Marcus-Specialsamlingene ved Universitetsbiblioteket. Frithjovstatuen. Vangnes, Sogn. Fotografi: ubb-kk-nkx-0123. KK-ymse, Universitetet i Bergen, Bergen, Norge; Koblenz Verbindet. «Weltbekannt: WO Vater Rhein auf Mutter Mosel trifft. Das Deutsches Eck,» Hentet 20. Mai 2020 fra <https://www.koblenz-touristik.de/kultur/sehenswertes-koblenz/deutsches-eck.html>.

bygd i Norge.¹⁰⁶ Hadde Fridtjovstatuen hevet sverdet sitt i luften ville høyde nådd rundt 24 meter, som er påtalende nærme høyden til dens 26 meter høye tyske bror: Hermannstatuen.¹⁰⁷

Når statuene er satt opp mot hverandre blir likheten dess mer slående, slik som diskursen mente i 1913 er Fridtjovstatuen kolossal og et kunstverk i seg selv. Men slik som korrespondent B. W. N kommenterte om Fridtjovstatuen i 1913;

«... for mit Vedkommende kan jeg vanskelig faa en Mellemtning av en romersk Centurion og en goliatsvær Davidsfigur, - som han har skapt den, - til at stemme med mine Ideer om en norsk Viking.»¹⁰⁸

Illustrasjonsbilder: (t.v.) Fig. 4.1 Hermannstatuen. Av H. Sauer. (t.h.) Fig. 4.2 Frithjovstatuen. Av Knut Knudsen. 'Germanske' Helter reist av det Tyske Keiserriket.

Likhetene ligger også i detaljene, merk bare hoftekjettingen på begge statuene, formen på dolk og sverd som er nærmere romersk utstyr enn hva som ble brukt i Skandinavia og de nord-germanske områdene i vikingtiden (*Ulfbeht* sverd).¹⁰⁹ Dolken er hentet rett fra utstyret til de germanske soldatene i Romersk tjeneste og er basert på den romerske dolk-typen *pugio*.¹¹⁰

Hermann stammer fra et grenseområde ved Romerrikets nordøstlige grenser, såkalte *limes*.¹¹¹ Kulturutvekslingen, immigrasjon og handel var stor på tvers av

¹⁰⁶ Lem, Gunn Hild. «Fridtjovstatuen» *Store norske leksikon*, sist endret 23. Mars 2020, hentet 15. April 2020 fra <https://snl.no/Fridtjovstatuen>.

¹⁰⁷ Iddeng, Jon Wikene. «Arminius» *Store norske leksikon*, sist endret 29. August 2019, hentet 17. Mars 2020 fra <https://snl.no/Arminius>; Lem. «Fridtjovstatuen». *Hermann* måler 26 meter fra sverdtupp til føttene, Fridtjov måler 12 meter fra hodet til føttene, hadde *Fridtjov* heist sverdet slik som *Hermann*, ville høyden lett doble seg. Nøyaktig mulig høyde er uvisst, men at statuene ville landet på en omtrentlig lik høyde er klart.

¹⁰⁸ Morgenbladet. «Fridtjov-Statuen overleveres. Kongens og Keiserens Taler. En straalende Fest. Fra vor utsendte Medarbeider.» 30. Juni 1913.

¹⁰⁹ Aannestad, Hanne Lovise. «Sverd – vikingtid» *Store norske leksikon*, sist endret 15. Juli 2019, hentet 23. Mars 2020 fra https://snl.no/sverd_-_vikingtid

¹¹⁰ Ibid; Bishop, M. C og J. C. N. Coulston. «Roman military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome.» *The Classical Review* 44, nr. 1 (1994): 137-138.

¹¹¹ Lendering, Jona. "Limes." Sist oppdatert 7. Mai 2020. Hentet 21. Mai 2020 fra <https://www.livius.org/articles/concept/limes/?fbclid=IwAR3p1JXZoPO->

grensene og det er naturlig at Hermann speiler dette, men når Fridtjov skapes i samme bilde blir det å trekke innflytelsen av folkevandringen i Norge til sitt ytterste, Fridtjovstatuen er kanskje plassert i Norge, men den er på alle måter én av mange tyske nasjonalromantiske minnesmerker, som bruker myten om fortiden til å knytte sammen heltene fra norrøn tid til Tyskland. Det er en av grunnene til at man kan undrer seg om statuen var en gave til Wilhelm selv eller til Norge. En tydelig samtids kritikk til statuens pompøsitet kommer med cabaretvisen «Fridtjof hin frøkna» skrevet for revyteateret *Chat Noir* av Vilhelm Dybwad.¹¹² Den en kritisk vise om keiseren og hans enorme Fridtjovstatue og plassen disse tokk opp i 'deres' Norge. Her kommentere han på humoristisk vis statuens størrelse som blir et overført symbol på keiseren i Norge slik kritikerne så det.

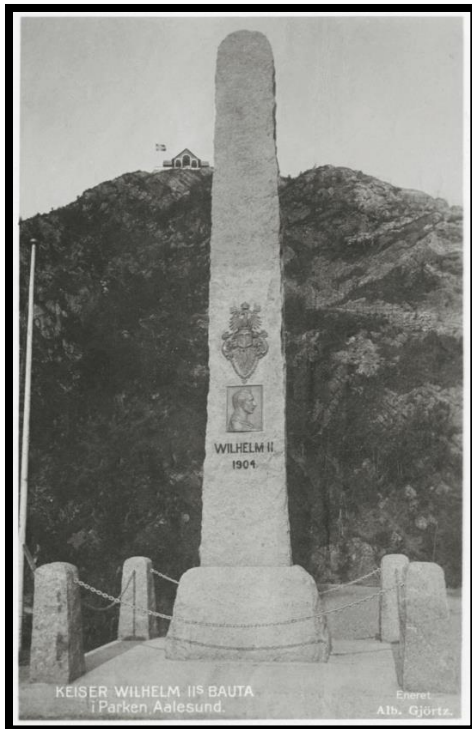
Stavanger Aftenblad representerer et pragmatisk og tilgivende syn, de skriver at de tyske krigsskipenes flåtemanøvrer langs norskekysten vekker mistanke i landet og ikke kan med ærlighet ignoreres, og at Wilhelm II må forstå at et nøytralt land nådig vil bli ansett av Europa som tyskernes plass for militærøvelser. Men, at disse hendelsene ikke har noen sammenheng med keiserens mange besøk og Balholm-festene å gjøre.¹¹³ Denne begrunnelsen deles av mange nordmenn og den avisen fortsetter med å fortelle at keiseren etter 24 år med norgesreiser nå holder Norge skjært, og at disse følelsene er gjensidige til keiseren, ettersom intet annet land enn Norge omtales med større empati av keiseren enn keiserens eget hjemland. Avisen ønsker at statuene skal stå som et minnesmerke over keiseren og hans vennlige følelser ovenfor Norge for fremtiden.¹¹⁴ At diskursen om keiseren nå åpner for skarp kritikk og ord som «keisergalskap» viser at Balholm-festene ble for mange nordmenn for mye, det unge kongeriket hadde nå sin egen konge og Wilhelm kunne sees på av enkelte som en unødig last som undergravde den norske kongens verdighet. Men samtidig var man langt fra tanken om å avvise keiseren. En avstand kan merkes mellom nordmenn som hadde øyne for Europeisk politikk og nordmenn som forholdt seg med norske forhold, førstnevnte lot til å la seg påvirke av de utenlandske rapportene om keiseren og riveriet ute i Europa mens resten var fornøyd med å tolke keiseren utfra norgesreisene.

eK97PIWpQbNWkGG3TgfpSg_X96tVODYWS7RpJoaVgwIHbOk; Blockmans, Wim og Peter Hoppenbrouwers, *Introduction to Medieval Europe 300-1500* (New York: Routledge, 2018), 24-25.

¹¹² Lasson, Bokken. *67 viser fra det gamle chat noir* (Christiania: Jacob Dybwads Forlag, 1920), 90.

¹¹³ Stavanger Aftenblad. «Festen i Balholm. Privat- og byraatelegrammer.» 31. Juli 1913.

¹¹⁴ Ibid.

5 Konklusjon: Arven fra keisertiden

¹¹⁵ Fig. 5.1 Illustrasjonsbilde: Keiser Wilhelm II's æres bauta i byparken i Ålesund. 1931. Av Albert Gjortz.

Keiserens intensjoner var sammensatt. Mye skjedde under keisertiden, en del ble gjort offisielt og resten var uoffisielt. Norgesreisene var en uvanlig tradisjon og hvordan man skal forholde seg til den har vært vanskelig for ettertiden når man unngåelig må dra inn det store bildet, de lange linjene; at keiseren var mer enn kun en gjest i Norge. Historikere har gått grundig til verks med å profilere keiseren, hans politikk, og karakter som sammen utgjør et bilde som krever en nyansert oppfatning om den 'rene' norgesvennen Wilhelm.

Som representanten for Tysklands militære, diplomatiske og politiske mål hadde reisene til Norge visse fordeler. Vi har sett på erfaringen og kjennskapet marinen fikk til norskekysten og maritime teknologiske innovasjoner som ble prøvd ut vellykket i Norge. Seilasene var et fint påskudd til å kartlegge norskekysten og avisene kommenterer stadig om det var nødvendig med så mange krigsskip i norsk farvann, etter hvert som konflikten i Europa tilspisset seg, økte også slike mistanker i de norske avisene, de lange linjene spilte inn på norgesreisene. Følget om bord i *Hohenzollern* var et representativt utvalg overveiende av militære og politiske ledere, men også med et innslag av intellektuelle; malere, fotografer og kunstnere som Wilhelm støttet. Kontakten med regjeringen var aldri brutt og det politiske organet opererte hele tiden underveis i Norge. Berlin var aldri langt unna, selv innerst i Sørfjorden.¹¹⁶

Keiserens motiver og mål må forstås som tosidet, en personlig og en offentlig side, ettersom det finnes bevis og hendelser som kan bevise argumenter både for og mot forestillingen om 'norgesvennen'. Norgesreisene vurderes i et beredere perspektiv som trekker paralleller med keiserens verdenspolitikk og norgesreisene, og i en slik forklaring faller Norge inn som en videreføring av keiserens personlige politikk – til og med den seremonielle rollen han hadde i Tyskland ble overført til Norge. Eksiterende fagstoff har en tilbøyelighet til å sette alt for store likhetstegn mellom den politiske skikkelsen og personen keiser Wilhelm II var. Det er bevist at keiseren hadde politiske rammer og at hans personlige og offisielle rolle, selv om de ofte sammenfalt, ikke kan avskrives som en og samme sak. Derfor blir det feil å ikke trekke inn denne tosidigheten ved keiseren, han prøvde ofte sette til livs *Tysklands* politiske ambisjoner som utformet

¹¹⁵ Sunnmøre Museums samlinger. Keiser Wilhelm II's bauta i Parken, Aalesund. Fotografi: 1931, SM.F.002925, Digitalt Museum Stiftinga Sunnmøre Museum, Ålesund. Bildet ble tatt av Albert Gjortz i anledningen av bautaens reising i 1931, keiserhyllesten overlevde i beste velgående første verdenskrig.

¹¹⁶ Güßfeldt. *Keiser Wilhelm II's Reiser*, 100.

seg gjennom keiserens ambisiøse personlig politikk, som ikke alltid er et direkte uttrykk for keiserens egne ønsker. Unionskrisen, Marokkokrisene og Björkö-møtet er noen eksempler på keiserens forsøk på å drive Tysklands politikk på egne vegne, men disse forsøkene var en ønskedrøm og overlevde ikke den nye tidens geopolitiske stålrammer som regjerte over selv konger og keisere.

Sett for seg selv var norgesreisene for person Wilhelm en rekreasjonsreise for ham og ett storbesøk for nordmenn som husker keisertiden med gode minner den dag i dag, enten som familiefortellinger, bygdefester og årlige arrangement, turstier og stedsnavn. Keiseren bidro underveis med humanitære midler og donasjoner til Norge; Nidarosdomen, Ålesund, Hammerfest og Balholm er bare de tydeligste eksemplene på hva norgesvennen gjorde her til lands. I Ålesund hedres keiseren med gatenavn og en æres-bauta. Alle uttrykk for keiserdyrkelsen i Norge viser at man holdt keiseren kjær. Keiseren ble brukt, slik som han i dag ennå brukes innenfor turismen, som markedsføringsmiddel; «Fridtjof-Brosjen: *Keiseren liker godt'n Fridtjof.*»¹¹⁷ Keiseren er ikke å forstås som et vondt minne i det norske kollektive minnet, men heller noe man feirer og er stolt av; *Keiserhelga*, *Keisermarsjen*, *Keiserdagene* er festdager på Vesterålen og Bodø Turistforening åpnet turstien *Keiserstien* med den gjenreiste *keiservarden*, som dronningen åpnet i 2016, som endemål.¹¹⁸ Minnet om keiseren tas vare på både på offentlig og privat nivå.

Noen betydelige utnytelser av Norge med grunnlag i fordeler fra Norgesreisene var aldri gjennomført, unionskrisen endte med ugunstige resultater for keiseren og Norge var nøytralt under krigen og skjærgårdsseilas ble ikke relevant. Teknologien og erfaringen er heller noe man faktisk kan peke på. krigen bråe endelse på keisertiden kan regnes som et utslag for «stopp mens leken er god», før avstanden mellom norsk nasjonalisme og keiserhylling ble stor nok til å gi det norske folk bismak. Konklusjonen er at det er de positive sidene av keisertiden som består i Norges kollektive-hukommelse. Faglitteraturen hever seg ofte over det lokale og drar inn store linjer, men selv med dette perspektivet er det få militære og politiske fordeler keiseren hentet ut av Norge med sine reiser.

Den 24 Juli 1914 skriver Stavanger Aftenblad at dette året blir *Hohenzollerns* siste i Norge, denne profetiske nyheten forklarte at neste norgesreise skulle være ombord i ett nytt skip – *Hohenzollern III*. Tre dager senere skriver alle landets aviser at keiseren og den tyske Nordsjøflåten forlater Norge i all hast og seiler tilbake til Tyskland, krigen var i gang og, riktig nok, *Hohenzollern* skulle aldri mer seile til Norge.¹¹⁹

¹¹⁷ Stavanger Aftenblad. «Fridtjofs-Brosjen.» 31. Juli 1913.

¹¹⁸ Fjordfolk under Møysalen. «Keiserhelga 2015.» Hentet 15. Mai 2020 fra <https://fjordfolk-moyssalen.no/event/keiserhelga-2015/>; Avisa Nordland. «Avduket gjenreist steinrøyse.» 24. Oktober 2013. <https://www.an.no/kultur/avduket-gjenreist-steinrøyse/s/1-33-6940745#am-commentArea>; Boe, Carl A, Arne T. Hamarland og Bjørn S. Trymbo. *På tur i Bodø* (Oslo: Bodø og Omeng Turistforening, 1997), 40-41, 44-45; Skau, Hanna Lisa. «Historien om Keiservardens 'far'.» *Avisa Nordland*. 29. November 2011. <https://www.an.no/kultur/historien-om-keiservardens-far/s/1-33-5827886>. Norges folk og det Norske kongehus deltar i videreføringen av keiserdyrkelsen.

¹¹⁹ Stavanger Aftenblad. «Hohenzollern's sidse tur.» 24. Juli 1914; Stavanger Aftenblad. «Keiseren forlater Norge i al hast.» 27. Juli 1914.

Referanseliste:

Aannestad, Hanne Lovise. «Sverd – vikingtid» *Store norske leksikon*. Sist endret 15. Juli 2019.
https://snl.no/sverd_-_vikingtid

Andersen, Roy. *1905: Spillet bak kulissene*. Oslo: Aschehoug, 2005.

Avisa Nordland. «Avduket gjenreist steinrøyse.» 24. Oktober 2013.
<https://www.an.no/kultur/avduket-gjenreist-steinroyse/s/1-33-6940745#am-commentArea>

Balfour, Michael. *The Kaiser and his times*. Boston: Houghton Mifflin, 1964.

Baumgartner, Walter. *Den Modernistiske Hamsun: Medrivende og frastøtende*. Oslo: Gyldendal 1998.

Berg, Roald. «Stefan Gammelién: Wilhelm II und Schweden-Norwegen 1888-1905.» *Historisk tidsskrift* 19, nr. 2 (2014): 353-358.

Bishop, M. C og J. C. N. Coulston. «Roman military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome.» *The Classical Review* 44, nr.1 (1994): 137-138.

Bismarck and the development of Germany: The period of fortification, 1888-1898. Redigert av Otto Pflanze. 3 vol. USA: New Jersey Princeton University Press, 1990.

Blockmans, Wim og Peter Hoppenbrouwers. *Introduction to Medieval Europe 300-1500*. New York: Routledge, 2018.

Bodø Kommune. «Dronning Sonja åpner Keiserstien – Bodø 2016.» Hentet 13. Februar 2019 fra
<http://bodo2016.no/forside/dronning-sonja-apner-keiserstien-article695-6.html>

Boe, Carl A, Arne T. Hamarsland og Bjørn S. Trymbo. *På Tur i Bodø*. Oslo: Bodø og Omegn Turistforening, 1996.

Düsseldorf Universitäts- und Landesbibliothek. Rangliste der Keiserlich-Deutschen Marine. Oppslagsverk: 1892-1917. urn:nbn:de:hbz:061:1-468952. Besondere Sammlungen, Genealogische und Heraldische Bestände, Heinrich Heine Universität, Düsseldorf, Tyskland.

Edvinsson, Rodney. «Historical Currency Converter. » Historical Statistics. Hentet 20. Mai 2020 fra
<https://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>

Osborne, Eric W. *Britain's economic blockade of Germany, 1914-1919*. London: Frank Cass Publisher, 2004.

Fjordfolk under Møysalen. «Keiserhelga 2015.» Hentet 15. Mai 2020 fra <https://fjordfolk-moysalen.no/event/keiserhelga-2015/>

Gammelién, Stefan. "Wilhelm II. Und Schweden-Norwegen 1888-1905: Spielräume und Grenzen eines persönlichen Regiments." Doktorgradsavhandling, Berlin: Humboldt-Universität, 2008.

Gammelién, Stefan. «Det tyske Rikets holdning til den svensk-norske unionskonflikt 1888-1905. Wilhelm II og Oscar II mellom monarkisk solidaritet, slavofobi og selvbedrag.» Hentet 17. Mai 2020 fra <http://www3.hf.uio.no/1905/prosjektID=18.php>

Güßfeldt, Paul. *Keiser Wilhelm II's Reiser i Norge i Aarene 1889 og 1890*. Christiania: Cammermeyer, 1891.

Haraldsen, Signy. *Husmannfolket på Hjertøya og Keiser Wilhelm II, Molde. 1892*. Fotografi. Hentet med tillatelse fra originalfil ved e-post med arkivansvarlig og konservator Kenneth S. Fåne, Romsdalsmuseet.

Holtmark, G. Sven, red. Tom Kristiansen, red. og Rolf Hobson, red. *Stormaktene, Sverige og Norge 1905-1907: fra konsulatsak til integritetstraktat*. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 2006.

Iddeng, Jon Wikene. «Arminius.» *Store norske leksikon*. Sist endret 29. August 2019.
<https://snl.no/Arminius>

Koblenz Verbindet. «Weltbekannt: Wo Vater Rhein auf Mutter Mosel trifft. Das Deutsches Eck.» Hentet 20. Mai 2020 fra <https://www.koblenz-touristik.de/kultur/sehenswertes-koblenz/deutsches-eck.html>

Lasson, Bokken. *67 viser fra det gamle chat noir*. Christiania: Jacob Dybwads Forlag, 1920.

Leicht, Johannes. "Die Verfassung des Deutschen Reiches." Hentet 20. Mai 2020 fra <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/kaiserreich/das-reich/reichsverfassung-1871.html>

Lem, Gunn Hild. «Fridtjovstatuen» *Store norske leksikon*. Sist endret 23. Mars 2020.
<https://snl.no/Fridtjovstatuen>

Lendering, Jona. "Limes." Sist oppdatert 7. Mai 2020.
https://www.livius.org/articles/concept/limes/?fbclid=IwAR3p1JXZoPO-eK97PIWpQbNWkGG3TgfpSg_X96tVODYWS7RpJoaVgwlHbOk

Lillesvangstu, Tone Merete. «Her var det planen å ta livet av keisaren for hundre år siden.» *NRK Vestland*. 23. September 2011.
<https://www.nrk.no/vestland/forste-verdskrig-kunne-starta-her-1.7805961>

Marcus-Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket. [fra Keiser Wilhelm II reiser i Sognefjorden]. Fotografi: 1912/1914. ubb-bs-ok-19930-015, BS-Samlingen, Universitetet i Bergen, Bergen, Norge.

Marcus-Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket. Den Tyske Eskadre i Bergen i 1890. Fotografi: 1890. ubb-kk-2127-1612, KK-klassisk samling, Universitetsbiblioteket i Bergen, Bergen, Norge.

Marcus-Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket. Frithjovstatuen. Vangnes, Sogn. Fotografi: 1913. ubb-kk-nkx-0123. KK-ymse, Universitetet i Bergen, Bergen, Norge.

Marcus-Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket. Wilhelm II. Fotografi: 1906. ubb-bs-fo1-01593-010-b. BS-samlingen, Universitetet i Bergen, Bergen, Norge.

Marschall, Birgit. *Reisen und Regieren: die Nordlandfahrten Kaiser Wilhelms 2*. Heidelberg: C.Winter, 1991.

Meyers Großes Konversations-Lexikon. 6. Utgave. Bind 19. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1909.

Mombauer, Annika og Wilhelm Deist. *The Kaiser: New Research on Wilhelm II's Role in Imperial Germany*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Museum Huis Doorn. Kieler Woche, Wilhelmshaven, Nordlandreise und Bremerhaven 16. Juli bis 3. August 1900. Fotografi: 16.7-3.9 1900. HuDF-A032-50. Huis Doorn Fotocollectie. Doorn, Nederland.

Museum Huis Doorn. Telegraphendienst an Bord. Fotografi: 16. Juli – 3. August 1900. HuDF-A032-50. Kieler Woche, Wilhelmshaven, Nordlandreise und Bremerhaven 16. Juli bis 3. August 1900. Huis Doorn Photocollectie, Doorn, Nederland.

Museum Huis Doorn. Teutoburger Wald. Hermannsdenkmal. Fotografi. HuDF-2064. Huis Doorn Photocollectie, Doorn, Nederland.

Museum Huis Doorn. Teutoburger Wald. Hermannsdenkmal. Fotografi: HuDF-2064, Huis Doorn Photocollectie, Doorn, Nederland.

Myhre, Jan Eivind. *Norsk historie 1814-1905*. Oslo: Det Norske Samlaget. 2015.

Neloska, Mariyana. «Knut Hamsun i en modernistisk kontekst: En sammenliknende analyse av *Sult* og *Ringens sluttet*.» Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2011.

Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider Historisk Arkiv. Byggmesterens dagbok. Protokoll: *Brevjournal Nov 1909-Aug 1913 og Feb 1926-Juni 1929*. 1869-1987 C Journaler og andre overgripende registre C-0039, Trondheim, Norge.

Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider Historisk Arkiv. Transkripsjon av byggmester W. Bergstrøms dagbok. Protokoll: *Bergstrøm II – 1892-1907*. 1869-1987 C Journaler og andre overgripende registre. Trondheim, Norge. Byggmesterens dagbok. Protokoll: *Albertsen III – 1907-1909*. 1869-1987 C Journaler og andre overgripende registre, Trondheim, Norge.

Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider Historisk Arkiv. Transkripsjon av byggmester C. Christies dagbok. Protokoll: *Chr. Christie Thronhjems Domkirke Innberetninger om restaureringen 1872-1907*. 1869-1987 C Journaler og andre overgripende registre, Trondheim, Norge.

Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider Historisk Arkiv. Transkripsjon av byggmesterens dagbok. Protokoll: *Fra Byggmesterens dagbok 1909-1912*. 1869-1987 C Journaler og andre overgripende registre, Trondheim, Norge.

Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider Historisk Arkiv. Transkripsjon av byggmester N. Ryjords dagbok. Protokoll: *Ryjord - 1910-1915*. 1869-1987 C Journaler og andre overgripende registre, Trondheim, Norge.

Nobelpris Komiteen. «All Nobel prizes.» Hentet 10. Mai 2020 fra <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-prizes>.

Nordbø, Bjørge, Erik B. Hagen, Hans H. Skei og Øystein Rottem. «1850-1875: Mellom Romantikk og realisme» og «1875-1890: Det moderne gjennombudd.» *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 5. Mars 2019. https://snl.no/Norges_litteraturhistorie

Ottosen, Morten Nordhagen. «Sven G. Holtsmark, Rolf Hobson og Tom Kristiansen (red.) Stormaktene, Sverige og Norge 1905-1907. Fra konsulatsak til integritetstraktat. Cappelen Akademisk, Oslo 2006, 208 s.» *Historisk tidsskrift* 86, nr.1 (2007): 164-169.

Retallack, James. *Germany in the age of Kaiser Wilhelm II*. London: McMillan Press Ltd, 1996.

Skau, Hanna Lisa. «Historien om Keiservardens 'Far'.» *Avisa Nordland*. 29. November 2011. <https://www.an.no/kultur/historien-om-keiservardens-far/s/1-33-5827886>

Skorgevik, Kjell. *Fotografier i Ålesund i glassplatenes tid*. Ålesund: Aalesund Museum, 1985.

Skotheim, Svein. *Keiser Wilhelm i Norge*. Oslo: Spartacus, 2011.

Stugu, Svein Ola. *Historie i bruk*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2010.

Sunnmøre Museums samlinger. Keiser Wilhelm IIs bauta i Parken, Aalesund. Fotografi: 1931, SM.F.002925, Digitalt Museum Stiftinga Sunnmøre Museum, Ålesund, Norge.

Tromsøposten. "Det tyske Norge." 26. August 1913.

Wilhelm II, Keiser av Tyskland. *Kejser Wilhelms Memoirer: Begivenheder og Skikkelser, 1878-1918*. København: Gyldendal, 1922.

Avisreferanser fra keisertiden 1889 – 1914:

Bergen Aftenblad. «Fra Transvaal.» 4. Januar 1896.

Bergens Aftenblad. «Ettermiddagstelegrammer. Af en Samtale med Keiser Wilhelm.» 28. Juli 1908.

Bergens Aftenblad. «Kongens Vilje er den høieste Lov.» 19. November 1891.

Bergens Tidende. «Den tyske Kejsers Nordkapseise.» 29. April 1890

Bergens Tidende. «Kejser Wilhelms Norgesreise. 30. April.

Bergens Tidende. «Kejser Wilhelms Reise.» 4. Juli 1889.

Bergens Tidende. «Kristiania den 3dje Juli.» 3. Juli 1889

Dagbladet. «Cæsarvanvid. Et Angrep paa Kejser Wilhelm.» 12. April 1894.

Hedemarkens Amtstidende. «Balholm-Festerne. Monarkerne Møtes.» 31. Juli 1913.

Hedemarkens Amtstidende. «Den Tyske Krigsskipsinvation.» 31. Juli 1913.

Morgenbladet. «Efter Avsløringen av Fridtjov-Statuen.» 1. August 1913.

Morgenbladet. «Fridtjofstatuens Støping.» 11. Juni 1913

Morgenbladet. «Fridtjov-Statuen overleveres. Kongens og Keiserens Taler. En straalende Fest. Fra vor utsendte Medarbeider.» 30. Juni 1913.

Morgenbladet. «Tyskland.» 16. November 1891.

Norges Sjøfartstidende. «Den 1. Juli 1890.» 1. Juli 1890.

Norges Sjøfartstidende. «Velkommen! Keiserens Ankomst.» 1. Juli 1890.

Stavanger Aftenblad. «20.000 mark til ny kirke.» 16 Juni 1913

Stavanger Aftenblad. «Festen i Balholm. Privat- og byraatelegrammer.» 31. Juli 1913.

Stavanger Aftenblad. «Fridtjofs-Brosjen.» 31. Juli 1913.

Stavanger Aftenblad. «Hohenzollern's sidse tur.» 24. Juli 1914

Stavanger Aftenblad. «Keiser Wilhelm og Trondhjems domkirke.» 26. Juli 1905.

Stavanger Aftenblad. «Keiseren forlater Norge i al hast.» 27. Juli 1914.

Stavanger Aftenblad. «Keiseren i Norge.» 12. Juli 1911.

Stavanger Aftenblad. «Keiseren Kommer!» 7. Juli 1904.

Stavanger Aftenblad. «Keiseren.» 12. Juli 1911.

Stavanger Aftenblad. «Keiserens tale: Fritjof symbol paa germaner-enhet.» 31. Juli 1913.

Stavanger Aftenblad. «Keiser-Jubilæet. En gave paa 25 millioner til veldædighed.» 17. Juni 1913.

Søndfjord Avis. «Keiseren i Ålesund.» 21. Juli 1904.

Trondhjems Folkeblad. «Tyske flaaerevuer i norske fjorde.» 31. Juli 1913.

Vestlandske Tidende. «Suprema lex regis voluntas.» 22. November 1891